

SYL—LR

SYL—LR:s METODISKA BIBLIOTEK

Sixten Björkblom

**Studieplan i
samhällskunskap
för grundskolans
högstadium**

ALMQVIST & WIKSELL · STOCKHOLM

STUDIENPLAN IN STAATSBÜRGERKUNDE
FÜR DIE OBEREN KLASSEN DER GRUND-
SCHULEN

Beschafft
aus
Mitteln der
Stiftung
Volkswagenwerk

Georg-Eckert-Institut BS78

1 133 718 4

SYL—LR:s METODISKA BIBLIOTEK

Sixten Björkblom

Studieplan i
samhällskunskap
för grundskolans
högstadium

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

20 482

~~Internationales Schulbuchinstitut
Braunschweig
- Bibliothek -~~

ALMQVIST & WIKSELL · STOCKHOLM

© 1963 Almqvist & Wiksell|Gebers Förlag AB · Stockholm
Sixten Björkblom

*Redaktionskommitté för
SYL—LR:s metodiska bibliotek:*

INGVAR CARLSON
SVEN HOLMSTRAND
LENNART HUSÉN

*Författaren har av Kungl. Skolöverstyrelsen tilldelats stipen-
dium för studieplansarbete*

^S
Z-3(1,63)

*Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB
Uppsala 1963*

INNEHÅLL

- 5 Förord

- 7 ÅRSKURS 7
- 7 Studieorientering
- 10 Yrkesorientering
- 14 Ekonomisk orientering
- 20 Ungdomspsykologi
- 21 Trafikundervisning
- 22 Tidningsstudier

- 24 ÅRSKURS 8
- 24 Studieorientering
- 24 Förberedelser för den praktiska yrkesorienteringen
- 25 Fortsatt genomgång av yrkesområden
- 29 Efterbehandlingen av den praktiska yrkesorienteringen
- 30 Familjen och hemmet. Familjerättsliga frågor
- 33 Fritidsproblemen
- 36 Föreningsliv och praktisk föreningskunskap
- 37 Folkkrörelser, organisationer och partier i hemkommunen
- 41 Tidningsstudier
- 42 Kommunalvalen
- 43 Den kommunala organisationen och verksamheten
- 45 Kommunens ekonomi
- 47 Den kommunala demokratins problem
- 48 Landstinget
- 49 Aktuella internationella frågor

- 51 ÅRSKURS 9
- 51 Orientering om fortsatt utbildning
- 54 Pressen och övriga organ för opinionsbildningen
- 57 Medborgarinflytande genom organisationer och partier
- 58 Riksdagen
- 60 Regeringen

62	Statsförvaltningen	
64	Statens finanser	
65	Samhällsekonomi	
74	Befolkningsfrågan som bakgrund till samhällsverksamheten	
75	Samhällsstrukturen och socialpolitiken	
77	Alkoholfrågan	
79	Arbetsmarknadskunskap	
81	Rättskunskap	
84	Försvaret	
86	Demokratins problem i vårt land och ute i världen	
87	Det internationella samarbetet	

FÖRORD

Föreliggande studieplan ansluter nära till Förslag till disposition av en studieplan för samhällskunskap i *Läroplan för grundskolan* s. 242.

För att undvika att studieplanen blir alltför omfattande har mera detaljerade lektionsanvisningar givits i jämförelsevis begränsad omfattning, nämligen endast i de fall då större utförlighet ansetts motiverad för att ge belysande exempel på hur lektionerna bör utformas.

Arbetsuppgifterna, som avses uppta större delen av undervisningstiden, har dels placerats separat, dels införts i texten, i senare fallet där speciella kommentarer synts påkallade. Vilka uppgifter som lämpar sig som överkurs har antytt resonemangsvis. Att rubricera bestämda uppgifter som tillhörande grundkursen och andra som överkurs har av flera skäl ansetts mindre välbetänkt. Dels föreligger risk, att läraren känner sig alltför bunden, dels kan en och samma uppgift lämpa sig både som grundkursuppgift och överkursuppgift alltefter klassens standard och intresseinriktning. Detta gäller även angivandet av vilka uppgifter som är lämpliga som grupparbeten. Åtskilliga arbetsuppgifter kan med fördel utföras i grupp utan att detta uttryckligen anges i planen.

Litteraturanvisningarna kompletteras i en del fall med upplysningar om organisationer och institutioner, där läraren kan få ytterligare uppgifter om aktuell litteratur och undervisningsmateriel. En generell hänvisning må här göras till Skolöverstyrelsens handbok *Samhällskunskap I-II* samt specialnumren för lärare i samhällskunskap i *Aktuellt från Skolöverstyrelsen*.

Sixten Björkblom

The first part of the paper discusses the importance of the
 research and the objectives of the study. It is followed by a
 description of the methodology used in the study. The results
 of the study are then presented and discussed. Finally, the
 conclusions of the study are presented.

The study was conducted in a laboratory setting. The
 participants were students from a university. The study
 was conducted over a period of six weeks. The results
 of the study are presented in the following sections.

The first section of the results discusses the
 demographic characteristics of the participants. The
 second section discusses the results of the study. The
 third section discusses the implications of the study.

The study found that the participants who were
 in the experimental group showed significantly higher
 scores than the control group. This suggests that the
 intervention was effective in improving the scores.

The implications of the study are that the
 intervention can be used in other settings. Further
 research is needed to confirm these findings.

In conclusion, the study found that the
 intervention was effective in improving the scores.

ÅRSKURS 7

Studieorientering

Presentation av högstadiet. Studievägar och kursplaner. Den nya skolan

Repetition av orienteringen om högstadiet i årskurs 6. Samtal om skolplikten och rätten att gå i skola. Skollagen § 23: »Varje barn för vilket gäller skolplikt enligt 30 §, äger rätt att få undervisning i grundskolan.» I § 30 står: »Skolplikt inträder med början av höstterminen det kalenderår, då barnet fyller sju år och upphör, om den ej fullgjorts dessförinnan, med utgången av vårterminen det kalenderår, då barnet fyller sexton år.» Observera att ännu inte alla skolpliktiga går i grundskolan utan i folkskolor, realskolor och motsvarande!

Är det en förmån att gå i skolan så länge som nio år? Jämför med förhållandena förr i vårt land och i u-länderna nu! Förr behövdes det inte så mycket kunskaper för »gemene man», samhället hade inte råd med skolgång mer än sex år för medborgarna och hade inte heller behov av kvalificerad arbetskraft i så stor utsträckning. Hemmet var skola: far och mor var »yrkeslärare» i t. ex. jordbruk, hantverk, fiske. Ännu tydligare märker vi betydelsen av en grundlig, allmän skolutbildning, om vi ser på ett u-land, t. ex. Kongo. Endast ett fåtal barn får där gå i skola, men dessa uppfattar skolgången som en förmån, ett privilegium. Landet lider brist på utbildat folk. Levnadsstandarden kan inte höjas, förrän folkbildningen höjts. (Varför vill även zigenare, att deras barn skall få skolundervisning?) Försök finna exempel på vilka kunskaper som fordras för att sköta ett modernt jordbruk, handskas med maskiner, t. ex. svets, svarv, bilmotor, elektrisk skrivmaskin.

Beskriv eller teckna situationer ur de vuxnas vardagsliv, då goda skolkunskaper kommer till nytta, t. ex. formulera ett intyg, skriva ett kvitto eller en räkning, hålla ett anförande eller göra ett inlägg på ett föreningsmöte (svenska), hjälpa

en engelsktalande turist till rätta, höra på radio- och TV-inlägg på engelska (språk), göra en kostnadsberäkning, räkna ut oms eller serveringsavgift utan användande av tabell, läsa diagram (matematik), följa med i den politiska debatten under en valrörelse (sammällskunskap), få ut mera av innehållet i böcker, radio- och TV-program, där äldre tider eller främmande miljöer skildras (historia och geografi), känna igen djur och växter under vandringar i naturen (biologi), veta hur motorer och elapparater fungerar (fysik), skilja mellan olika typer av bensin och oljor (kemi), göra skisser (teckning) och lyssna med utbyte på konserter (musik).

Högstadiet bjuder olika »studievägar» för olika elever. Om valet av studieväg säger skollagen i § 25: »Studieväg för elev i grundskolan väljes av föräldrarna efter samråd med eleven, och sedan upplysningar lämnats av skolan.»

Jämför ämnena på mellanstadiet med de obligatoriska ämnena på högstadiet (skolstadgan §§ 9 och 10). Tillvalsämnena i årskurserna 7–8 presenteras i en tabell, ordnade i tillvalsgrupper (skolstadgan § 11) med hänsyn till vad den egna skolan har att bjuda på. Det påpekas, att ändring av studieinriktning kan ske. Till sist kan också nämnas något om att årskurs 9 är uppdelad på linjer (skolstadgan §§ 13–15).

Samtal om skillnaderna i skolarbetet och skolmiljön vid övergång från mellan- till högstadium: ämneslärare i stället för klasslärare, klassföreståndare, ev. ny skola och nya lokaler, kanske ämnesrum i stället för klassrum.

Vilka arbetar i skolan? Gör upp en förteckning över befattningshavarna, ev. i form av en tabell med namn, befattning, arbetsuppgifter osv. Intervjuer enskilt eller gruppvis med t. ex. rektor, studierektor, lärare, bibliotekarie, skolsköterska, vaktmästare, städerska eller »studiebesök» på rektorsexpeditionen, i biblioteket, på läkarmottagningen etc. Syftet är, att eleverna själva skall se, hur skolan fungerar och vart man skall vända sig i olika angelägenheter. Frågeformulär och anvisningar bör utarbetas i förväg i samverkan med de berörda befattningshavarna, ev. under planeringsdagar. Eleverna bör själva få medverka med förslag till frågor. I en större skolanläggning kan man anordna en »skolorientering» med

en »bana» genom lokalerna, ev. i tävlingsform, kanske efter mönster av en s. k. bilbusjakt.

Orientering inför ämnesvalet till årskurs 8 görs i samverkan med rektor, studierektor, yrkesvalslärare och ev. övrig expertis, varvid redogörelse lämnas för tillvalsmöjligheterna i den egna skolan, om kurserna i tillvalsämnena och om kraven på anlag och övriga förutsättningar.

Litteratur

1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan (SFS 1962: 319, 439 och 480)

Den nya skolan. Grundskolan — syfte, organisation, arbetsätt (Skolöverstyrelsens skriftserie nr 61)

Information om grundskolan. Utg. av Skolöverstyrelsen (Skolöverstyrelsens skriftserie nr 59)

Lindblom, C.-Herz, U.: Våra barns skola

Läroplan för grundskolan (Skolöverstyrelsens skriftserie nr 60)

Arbetsuppgifter

1. Om du finge sluta skolan nu ... (tjäna mera pengar, men i framtiden?; bli självständig, kanske flytta hemifrån, men eget ansvar; slippa läxorna, men för litet kunskaper i framtiden; svårt för vissa ämnen, men det kan gå med litet extra ansträngning; mera fritid, men hur använda den på ett bra sätt?; vara tillsammans med kamrater, som slutat skolan, men mindre kontakt med klasskamraterna osv.). Du kan få synpunkter genom en intervju med någon kamrat som slutat skolan och har förvärvsarbete.
2. Ta reda på din skolas historia! Kanske finns det någon tryckt historik? Fråga annars någon person som särskilt intresserat sig för bygdens historia eller dess skolväsen!
3. Anordna en skolutställning: samla gamla skolböcker, skolkort, skrivböcker och annat från fars och mors skoltid!
4. Samla aktuella siffror om din skola (elevantal, klasser, lärare, kostnader etc.)!
5. Vilka andra skolor finns inom kommunen eller stadsdelen?
6. Intervjua t. ex. skolstyrelsens ordförande om framtidsplanerna för kommunens skolväsen!
7. Hur skulle du få de kunskaper du behöver, om du inte fick gå i skolan (t. ex. självstudier, korrespondensstudier)? Har du hört om vuxna, som lärt sig sådant de ej fått lära i skolan, t. ex. språk? Hur har de skaffat sig kunskaperna?

Yrkesorientering

Samhället och yrkesvärlden. Yrkesval

Yrkesorienteringen bör direkt ansluta till studieorienteringen. Valet av studieväg är en förberedelse för valet av yrke. Sambandet mellan skolans ämnen och yrkeskraven betonas. Perspektivet mot de vuxnas värld öppnas. Liksom i fråga om studieorienteringen är det lämpligt att göra en återblick på den orientering om vissa yrken som givits på mellanstadiet i samband med undervisningen i samhällskunskap och geografi. Början kan göras med en snabbskiss av yrkesvärlden, innan yrkesvalsfrågorna tas upp till behandling. En kort historisk återblick är också lämplig som en inledning.

Yrkesdifferentieringen i samhället kan åskådliggöras genom en bild: jämför yrkesutövarna i samhället med spelarna i ett idrottslag. Varje spelare har sin speciella uppgift i laget, samtidigt som han måste samarbeta med lagkamraterna för lagets framgång. På varje plats i laget fordras särskilda kvalifikationer (offensivspel i kedjan, defensivspel i försvaret, snabbhet hos yttrarna, dirigeringsförmåga hos lagkaptenen, burväktartalang hos målvakten osv.). I sista hand blir problemet vid uttagningen av laget att sätta »rätt man på rätt plats». Men ibland saknas det en lämplig spelare som t. ex. målvakt; då får någon som kanske skulle passat bättre som back »hoppa in» och göra sitt bästa för laget. Likadant är det i de vuxnas samhälle. Var och en har sitt yrke och samarbetar med andra yrkesmän. Inom varje yrke fordras det särskilda kvalifikationer. Det är en fördel att ha goda anlag och stort intresse för sitt yrke. Ibland kan dock samhället behöva folk inom yrken, som den enskilde kanske inte helt passar för. Då skall man ändå försöka göra sitt bästa. Till slut kan också nämnas, att alla inte kan få en »önskeplats» i laget eller ett »drömyrke» i arbetslivet, och drömyrket har väl också sina avigsidor!

Hur är då »yrkeslaget» sammansatt i hemorten och i hela landet? Ur telefonkatalogen kan vi plocka ut laget. Men vi stöter på svårigheter med uppställningen: i yrkesregistret i

»stora» telefonkatalogen finns endast ett fåtal yrken representerade, i abonnentregistret i den lokala telefonkatalogen finns inte yrkesangivelser för alla. Vi möter skillnaden mellan »titlar» och »yrken». Även icke yrkesarbetande finns, t. ex. pensionerade («f. d.») och hemmafruar.

Vilka av de yrkeskategorier som du nu har träffat på kommer du i beröring med a) dagligen, b) mera sällan men regelbundet, c) tillfälligtvis eller vid något enstaka tillfälle? Hur är du beroende av dem? Kan du klara dig utan dem i nödfall? T. ex. buss- och spårvagnsförare, cykelreparatörer, brev-bärare.

Beroendet är mycket starkare än man i allmänhet tänker på. Åker du skolbuss, måste bussföraren vara i tjänst, bussen måste vara i trafikdugligt skick; det svarar garage- och verkstadspersonal för, men fordonet måste också vara besiktigat av en besiktningsman. För att bussen skall komma fram, måste vägförvaltningens folk ha sett till att vägen är i färdigt skick, kanske har man vintertid behövt ploga vägen tidigt på morgonen. Tänk också på alla som haft med tillverkningen av bussen att göra! Enbart för att du skall komma till skolan bekvämt och i god tid, måste sålunda en lång rad yrkesmän ha skött sina sysslor! Tänk efter på samma sätt vilka yrkesutövare som haft att göra med ett brev, som du fått från en kamrat på en annan ort!

Man brukar tala om arbetskedjor, när man tänker på alla de personer, som varit i verksamhet för att tillverka en vara. Men i arbetslivet är det inte bara förbindelser i en riktning, bakåt-framåt, utan i olika riktningar. En bättre jämförelse skulle vara bilden av ett nätverk, där trådar löper åt alla håll.

Ett studium under t. ex. en vecka av annonssidorna i en ortstidning och/eller en större dagstidning kan ge en god bild av näringslivet och arbetsmarknaden. Läsningen kan ge stoff till samtal om arbetsuppgifter inom olika yrken, om kompetenskrav, anställningsvillkor, ålder, löneförmåner osv. Försök också göra en gruppering, t. ex. ingenjörer och tekniker, lärare, tjänstemän och kontorspersonal, försäljnings- och affärspersonal, hotell-, restaurang- och ekonomipersonal, folk sysselsatta inom industri och hantverk, transporter och kom-

munikationer, hälso- och sjukvård, husligt arbete, mode och sömnad, skönhetsvård, elever, lärlingar och bud samt övriga. Lagg märke till vilka platser som är reserverade för manliga resp. kvinnliga platssökande!

Mot bakgrunden av denna översiktliga orientering i yrkesvärlden tas upp problem kring den enskilda elevens yrkesval. Intresset fångas säkerligen bäst, om man först gör en inventering av »drömyrkena». Sedan griper man sig an med undersökningen om möjligheterna att förvandla dröm till verklighet. »Erk du, Maja du, så ska vi ha't, men var ska vi ta't?» Och vidare om alternativa och i allmänhet mera realistiska problemlösningar. Låt t. ex. varje elev få tillfälle — gärna anonymt — att sätta upp de yrken, som han eller hon helst vill ägna sig åt.

Det individuella yrkesvalet måste baseras på en undersökning av förutsättningarna för yrket, främst anlag och intresse. Att anlagen varierar starkt kan åskådliggöras genom en bild från idrottslivet. För olika idrottsgrenar fordras olika egenskaper; en sprinter måste ha snabbhet, en hoppare spänst och en maratonlöpare uthållighet. Men samtidigt måste framhållas, att anlagen inte alltid garanterar framgång: man måste ha intresse för idrottsgrenen i fråga och — sist men inte minst — skaffa sig kunskaper (= teknik) och färdigheter genom träning. Det personliga uppträdandet är ytterligare en faktor att beakta. Ett »gott sätt» eller ett lugnt temperament är värdefullt, ja nödvändigt i vissa yrken.

Välj ut ett antal yrken och försök att för vart och ett av dem ange vilka fysiska förutsättningar som är viktigast, t. ex. god syn, god hörsel, gott färgsinne, balanssinne, muskelstyrka, starka ben och fötter, starkt hjärta, god förmåga att tåla köld och hetta. Analysera på samma sätt karaktärsegenskaperna, gärna genom att ställa upp motsatspar, t. ex. lugn—nervös, känslig—okänslig, pratsam—tystlåten, livlig—stillsam, öppen—sluten, gladlynt—allvarlig, snabb—långsam, djärv—försiktig, ordningsam—slarvig, praktisk—opraktisk, sparsam—slösaktig, trotsig—foglig, självständig—osjälvständig, stadig—ombytlig. Fortsätt med att tänka igenom vilka färdigheter som fordras för olika yrken: muntlig eller skriftlig framställning, stavning och

välskrivning, språkbegåvning, matematiskt sinne, fallenhet för krävande tankearbete, händighet, noggrannhet, teknisk begåvning, musikaliska eller konstnärliga talanger etc.

Efter genomgången av de naturliga förutsättningarna är det tid att ägna uppmärksamhet åt intressefaktorn. Anknyt till elevernas hobbies, t. ex. frimärkssamlande, modellbygge, akvarieskötsel, fotografering, musiklyssnande, läsning, teckning, idrott. Från början måste inskräpas skillnaderna mellan hobby och yrkesarbete. Alla som sysslar med att samla frimärken kan inte bli frimärkshandlare och försörja sig på sin hobby. Detsamma gäller andra hobbies. Man har dock glädje av sin hobby oberoende av vilket yrke man ägnar sig åt; hobbies behövs som avkoppling från det dagliga arbetet. Intressena kan förändras med åren, men många av dem består, t. ex. naturintresse, tekniskt intresse, konstnärliga intressen, studieintresse.

Den egentliga förberedelsen för den praktiska yrkesorienteringen inleds med ett närmare studium av de viktigaste yrkena i hemorten. Eleverna får därvid göra en inventering av företag och institutioner. Företagen sammanförs branschvis. För varje företag som skall studeras speciellt antecknas viktigare fakta: företagets namn, adress, ledning, personal, tillverkning, råvaror, produktionsprocess, olika slag av arbetsuppgifter inom företaget, anställningsvillkor, avlöningsförhållanden, sociala förmåner, utbildning inom företaget, framtidsutsikter osv. En konkret uppfattning om företaget vinnes bäst genom ett väl organiserat studiebesök. Om ett sådant är svårgenomförbart, kan det ersättas med besök i klassen av yrkesmän, kanske föräldrar, som berättar om sitt yrke och i möjligaste mån demonstrerar tillverkningen eller arbetet. Större företag har även audiovisuell materiel, som visar arbetet inom företaget. Bildvisning bör över huvud komma till användning i största möjliga utsträckning. Läsning av några yrkesskildringar i en läsebok kan också ge god kunskap om ifrågavarande yrken.

Bland tryckt material kan främst nämnas Arbetsmarknadsstyrelsens broschyr *Att välja yrke*. I denna bör genomgåas kapitlen »Att välja — men välja rätt», »Lär känna dig själv», »Anlag och intressen», »Att söka sig fram och anpassa sig»

samt några yrkesområden inom »Yrkesvärlden», vilka anknyter till hemortens arbetsliv. Speciella arbetsuppgifter i anslutning till de behandlade momenten kan sedan ges med ledning av de samlingar av arbetsuppgifter som finns utgivna.

Arbetsuppgifter

1. Gör en »klippbok» med notiser, bilder, annonser m. m., som belyser hemortens arbetsmarknad och yrkesmöjligheter!
2. Sammanställ uppgifter om ett eller flera »typerken», t. ex. anställningsvillkor, arbetsuppgifter, utbildning, löner och sociala förmåner, vidareutbildning, befordran, framtidsutsikter. Hämta upplysningar ur dagspressen och tidskrifter!
3. Skriv en kort uppsats om det yrke som intresserar dig mest: hurdant yrket är, varför du vill ägna dig åt det, utsikterna för dig att komma in på just den levnadsbanan osv. Avsluta med att nämna ett eller flera »reservyrken» i stället för »dröm-yrket»!
4. Ställ upp regler för samvaron på en arbetsplats! Rubrik: Aktning för arbetsplatsen. Låt ett samtal om detta ämne bli en allmän inledning till den praktiska yrkesorienteringen.

Litteratur

Neymark, E.: Studieplan i yrkesorientering för enhetsskolans högstadium

Svenskt yrkeslexikon. Utg. av Arbetsmarknadsstyrelsen

Förteckning över yrkes- och studieorienterande litteratur finns i tidskriften *Nordisk yrkesvägledning* nr 1: 1963.

Ekonomisk orientering

Som inledning anknyts till momentet *Enkla ekonomiska frågor* bland mellanstadiets huvudmoment. Därefter samtal med utgångspunkt från yrkesorienteringen. Ekonomin under skoltiden jämförs med den yrkesarbetandes ekonomi.

I barnåren finns egentligen inga ekonomiska problem: barnen får av föräldrar eller vårdare, vad de behöver för sitt livsuppehälle. Till egen disposition har de fickpengar och tillfälliga gåvor eller belöningar. Dessa »inkomster» använder de till köp av godsaker, leksaker osv. utan att planera eller behöva planera på längre sikt. Iakttag ett barn framför en

»gottkiosk» med en krona i handen! Småningom lär barnen sig spara, dvs. avstå från att köpa för alla pengarna, antingen för att sätta in pengarna på bank för framtiden eller samla erforderligt penningbelopp för att köpa en dyrare sak, t. ex. en cykel. Annorlunda blir det för något äldre skolungdom. Fickpengarna brukar bli rikligare, tillfälliga arbeten som springpojksjobb på eftermiddagarna och feriearbete av olika slag ger de unga större penningbelopp att röra sig med. Hushållning och planering för framtiden blir aktuella frågor. Resonera om frågor i samband med fickpengar: När skall barnen få fickpengar? Hur mycket? Vad skall de användas till? Osv.

Grunden till all ekonomisk planering för den enskilde är en budget. En budget kan göras upp även för mycket begränsade inkomster, t. ex. fickpengar, eller en relativt kort tid, t. ex. en månad. En familjebudget torde bäst diskuteras inom ämnet hemkunskap i denna årskurs. Däremot har samtal kring elevernas personliga ekonomiska planering genom en budget sin givna plats inom samhällskunskapen. Ett budgetförslag bör helst omfatta en längre tidsperiod, ett halvår eller ett år, och innehålla de beräknade inkomsterna av fickpengar, extraförtjänster, eftermiddags- och feriearbete osv. På utgiftssidan skall tas upp inte bara de egentliga utgifterna utan även sparandet. Sparmålet, t. ex. moped, transistorradio, kamera, campingutrustning, fiskeutrustning, bör anges, även om målet inte kan nås under budgetperioden. Under arbetet med budgeten bör framhållas, att flera av posterna är svåra att beräkna och att siffrorna därför blir endast ungefärliga. I samband med budgeten är det lämpligt att påpeka, att det för den unges ekonomi är väsentligare att hålla nere utgifterna än att öka inkomsterna. Arbete under fritiden, som visserligen är inkomstbringande och därför lockande, kan i längden vara »oekonomiskt», om det inkräktar på skolarbetet och försvårar fortsatta högre studier. I övrigt bör resonemanget kring budgeten mest inriktas på utgifterna: Vilka utgiftsposter kan minskas? Vad är svårast och vad är mindre svårt att avstå från? Hur angeläget är det att nå fram till sparmål? Kan sparandet ökas?

När budgetdiskussionen nått fram till sparandets problem, är det lämpligt att erinra om sparformerna. Skolsparande, hemsparbössor, banksättningar och — i framtiden — spar-klubbar, lönsparande osv.

Minst lika viktig som fostran till sparande är konsumentfostran. Den naturliga utgångspunkten är pengarna och pengarnas värde. Varje mynt och varje sedel har ett värde, som står angivet på myntet eller sedeln. Men en tiokronorsedel — om vi tar den som exempel — kan i verkligheten ha olika värde för olika personer. För en person som kan »hushålla med pengarna» har den ett större värde. Värdet består nämligen i vad man får i utbyte för pengarna (för tian i detta fall). Det gäller framförallt att vara prismedveten och kvalitetsmedveten.

Vi tar det sistnämnda först. Om du går på bio och ser en film, som du tycker är dålig, är pengarna »bortkastade». Tycker du däremot att filmen är bra, har du »fått valuta för pengarna». På samma sätt har kvaliteten betydelse för varje vara vi köper: kvalitetsvaror är »värda sitt pris» — i regel. Priset måste nämligen stå i relation till kvaliteten. Därför måste man också vara prismedveten. Kvaliteten på en vara kan ofta vara svår att bestämma, om man inte har erfarenheter och kunskaper att bygga på. Därför finns numera på många varor en varudeklaration. Om denna är försedd med Varudeklarationsnämndens märke, kan man lita på de uppgifter som lämnas om varans egenskaper. Man måste också ha klart för sig, att vissa egenskaper hos en vara har betydelse endast för varans utseende, t. ex. kromlister på en bil, och man får då betala för något som egentligen inte har något värde.

I detta sammanhang kan reklamens roll beröras. Eleverna bör redan nu få klart för sig, att reklam i vissa fall är till nytta för dem som skall köpa varorna (konsumenterna), bl. a. när reklamen ger saklig upplysning, och när den sprider kunskap om nya eller förbättrade varor, men i andra fall är skadlig, t. ex. när upplysningarna är vilseledande eller när reklamen inriktas på att skapa en konstlad köplust. Slutligen måste priserna också sättas i relation till servicen. Ibland

kan det vara motiverat att betala ett något högre pris, om säljaren åtar sig en mera omfattande service. Till servicen i affären bör också räknas möjligheten att välja bland ett större urval av typer och kvaliteter och att vid valet få hjälp av sakkunnig försäljningspersonal.

De nu nämnda synpunkterna och andra liknande rörande konsumentupplysning bör framföras i samtal med eleverna i samband med konkreta exempel på köp, t. ex. av en moped. Även om eleverna ännu inte nått 15-årsåldern, torde mopedköp ha ett visst aktualitetsintresse såsom en framtidsdröm. Vid val av exempel kan klassen själv få komma med förslag. Man bör då se till att även flickornas intressen blir tillgodosedda, eventuellt genom att flera parallella exempel genomås. Lokala förhållanden bör också inverka på valet av typvaror. En viss försiktighet i resonemangen är påkallad med hänsyn till konkurrensen mellan olika butikstyper. Generaliserande omdömen om priser och kvaliteter får inte förekomma. Särskilt i skolor, där landsbygdsungdom går, är det angeläget att påvisa, hur transportkostnaderna inverkar. Det är t. ex. inte ekonomiskt lönande att resa till en tätort för att handla, även om varorna skulle vara något billigare där, ifall reskostnaden blir större än prisskillnaden.

I anslutning till yrkesorienteringen tas frågor om löneförmåner i olika yrken upp till behandling. I våra dagar utgår lönen i regel i kontanter, i motsats till i äldre tid, då det var vanligt, att anställda betalades med naturaförmåner, t. ex. statare. Erinra också om indelningsverket och prästernas avlöning! Men också i vår tid förekommer naturaförmåner, t. ex. billiga luncher på arbetsplatsen, fri kost, arbetskläder. Dessa förmåner (som också beskattas!) ingår i den sammanlagda ersättningen för arbetet. Lönen blir ofta olika stor beroende på levnadskostnaderna på orten.

I realiteten kan samma lön få större värde för vissa löntagare än för andra, beroende på bl. a. om man arbetar i hemorten och slipper reskostnader, extra matutgifter eller inackordering. När man väljer mellan flera arbeten, skall man sålunda inte bara se på kontantlönen. Om man tar hänsyn till beskattningen, finner man, att det är ännu fördelaktigare att

slippa utgifter än att få större inkomster. Naturaförmånerna beskattas dessutom i praktiken något lindrigare än kontantlönen.

Att vara ekonomisk betyder inte bara, att man skall kunna handskas med pengar på ett förståndigt sätt; det innebär också, att man är aktsam om och vårdar sina tillhörigheter. Är man slarvig med kläderna eller tappar bort saker och ting, får man så mycket tidigare köpa nytt. Därigenom räcker inte pengarna så länge. Om du inte är rädd om din cykel och sköter den, så att den ser välvårdad ut, får du mycket mindre för den vid ett eventuellt byte till en moped.

Lika nödvändigt som det är att skaffa sig en god ekonomi genom att planlägga och hushålla, är det att ordna med trygghet för framtiden. Detta gör man bäst genom försäkringar. Om du försäkrar din cykel, kan du få pengar till en ny cykel, om den gamla blir stulen. På samma sätt kan man ta försäkringar mot andra tänkbara förluster. Även om samhället numera skyddar medborgarna i stor utsträckning genom obligatoriska s. k. socialförsäkringar (folkpension, allmän tilläggspension, sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring), behövs i de flesta fall ett särskilt privat försäkringsskydd.

En vara, t. ex. en cykel, brukar kosta olika mycket, om man köper den kontant eller på avbetalning. Kontantköp blir billigare. Avbetalningsköp blir dyrare, därför att affärsmanen, som säljer cykeln, dels måste räkna med att han förlorar ränta på pengarna, dels har åtskilligt besvär med avbetalningarna (bokföring, ev. påminnelser och krav etc.). Risker med avbetalningsköp är, att man frestas att köpa för mycket, kanske t. o. m. sådant som man egentligen inte behöver. Det är frestande att köpa en kamera, en radio- eller TV-apparat, om man bara behöver betala en liten del av priset genast (»handpenning») och sedan får göra avbetalningar månadsvis. Men snart upptäcker man, att avbetalningarna blir kännbarare än man trott. För den som fått egna inkomster, betyder det, att lönen blir naggad i kanten, och det blir kanske svårt att få pengarna att räcka till andra utgifter. Men har man en hållfast budget, där avbetalningarna ryms, och är det man köpt en nödvändighetsvara, kan det vara riktigt att köpa

på avbetalning eller »på kredit» i stället för att vänta med anskaffningen. Möbler och husgeråd till ett nybildat hem är exempel på sådant som kan köpas på kredit, om man inte hunnit skaffa sig ett sparkapital för ändamålet.

Arbetsuppgifter

1. Gör upp en enkel budget för dina inkomster och utgifter under en viss tid, t. ex. en månad, ett halvår eller ett år. Se till att ett ej alltför litet belopp avsätts för sparande!
2. Vad kan du lättast undvara, om du vill spara något av dina inkomster (fickpengar): biobiljetter, kondisbesök, danskvällar osv.? Vad blir räntan, om du sätter in de sparade pengarna på en bank?
3. Vilka är räntesatserna f. n. vid insättning på bank (affärsbank, sparbank, postbanken)?
4. Vad görs för att stimulera sparandet (sparklubbar, lönsparande osv.)? Skaffa upplysningar om skolsparklubbar och lönsparande! Vilket sätt att spara anser du vara bäst?
5. Vilka banker har kontor i hemorten?
6. Gör ett studiebesök i en bank i hemorten eller inbjud en bankman att intervjuas av klassen. Ordna gärna en »presskonferens» med elever, som representerar fingerade tidningar!
7. Vilka försäkringar anser du vara behövliga för a) dig själv, b) för en familj? Intervjua en försäkringsman om de olika försäkringstyperna, om premiernas storlek och försäkringsbeloppen!
8. Berätta om något fall, när en försäkring varit till stor nytta!
9. Ta reda på vad t. ex. en TV-apparat, en moped eller en bil kostar kontant och på avbetalning! Hur många procents årsränta (ungefär) motsvarar avbetalningstillägget?

Undervisningsmateriel erhålles hos ortens banker (sparbanker, affärsbanker och postbanken), från Sparfrämjandet, Drottninggatan 5, Fack, Stockholm 16, tel. (08) 22 39 40, Svenska Bankföreningen, Arsenalsgatan 2, Box 16143, Stockholm 16, tel. (08) 24 33 00 och Försäkringsbolagens upplysningstjänst, Strandvägen 5 B, Stockholm Ö, tel. (08) 67 00 10.

Litteratur

Ekonomi i skolan. Utg. av Sparfrämjandet
Försäkringsfrågorna i ekonomiundervisningen. Utg. av Försäkringsbolagens upplysningstjänst

Josephsson, O.: Hur man sköter sin ekonomi

Petre, G.: Ordnad ekonomi

Petre, G.: Räcker pengarna?

Ungdomspsykologi

»Känn dig själv» kan sättas som motto för en orientering i barn- och ungdomspsykologi. Men givetvis skall självkänndomen kompletteras med kännedom om andra människor och andra åldrar.

En återblick görs först på barnaåren. I ett samtal tas upp dels elevernas egna minnen och vad de hört berättas om sin tidiga barndom, dels erfarenheter och iakttagelser, som de gjort på sina yngre syskon. Fråga: Vilket är ditt tidigaste minne? Hela tiden observeras förändringarna. Att barn i varje ålder har sina speciella egenskaper och handlingssätt. Tänk på barn i sandlådor och lekhagar: Hur uppför de sig? För äldre tycks mycket av dessa beteenden vara »barnsliga», men de är naturliga.

Efter dessa påpekanden riktas uppmärksamheten på den ålder eleverna själva befinner sig i, puberteten. Dels bör förklaras de allmänna kännetecknen, såsom osäkerhet, känslighet, sårbarhet, ofta kamouflerade under »tuffhetens» attityd, dels bör framhåvas att denna period efterträds av en mognadstid, då den unge inträder i de vuxnas samhälle. Temat: Vad som syns — och vad som är.

Förhållandet till omvärlden bör få en särskild belysning: reaktionen hemma mot föräldrar och syskon, uppträdandet i kamratkretsen och »gänget» samt inställningen till de vuxna överhuvudtaget, samhället och dess representanter, t. ex. polisen. Hela tiden bör eleverna själva få framföra sina synpunkter. Deras åsikter bör ej bli föremål för moraliserande eller fördömande utan betraktas som utslag av en naturlig pubertet. Däremot kan mycket väl påpekas, att eleverna kommer att ändra uppfattning, när de nått en annan mognad — precis som de redan ändrat sig sedan barnaåren. Samtidigt kan också framhållas samhällets krav och nödvändigheten av samlevnad och lojalitet.

Arbetsuppgifter

1. Gör en karakteristik av dig själv, skriftlig eller muntlig, och försök att se objektivt på dina starka och svaga sidor (förtjänster och fel).
2. Gör en liknande beskrivning av någon kamrat, t. ex. din bästa vän! Är det lättare eller svårare att karakterisera en annan person än dig själv?
3. Sök upp skildringar i litteraturen av ungdomar i din egen ålder och se efter om de är beskrivna som du tycker. Uppträder de som du själv skulle ha gjort i liknande situationer, har de samma inställning och åsikter som du själv? (En film eller ett TV-program kan bli utgångspunkt för en arbetsuppgift av samma art.)

Litteratur

Asklund, L.–Wickbom, T.: Brytningstid

Boalt, G.–Gråby, L.: Du, kamraterna och samhället

Husén, T.: Ur psykologisk synvinkel

Sandström, C. I.: Barn- och ungdomspsykologi

Trafikundervisning

Lektionerna läggs upp som »aktualitetstimmar» eller »aktualitetskvartar». Utgångspunkten tas sålunda från någon aktuell händelse, t. ex. en trafikolycka, en polisrazzia, en trafikkampanj. Ibland kan lärarens egna iakttagelser i trafiken bli en lämplig bakgrund till samtal. Huvudsaken är, att de trafikproblem som diskuteras verkligen angår eleverna just då. För att få reda på detta kan antingen eleverna få ställa frågor muntligt eller besvara en frågelista.

Resonemanget om den aktuella händelsen eller åtgärden kan föras på exempelvis följande sätt: Vad är orsaken? Vilken eller vilka gjorde fel? Vad berodde det på (vårdslöshet, hänsynslöshet, ouppmärksamhet, »männliga faktorn», yttre omständigheter osv.)? Hur kunde en olycka ha undvikits? Hur kan man undvika upprepande? Vad blir följderna (kroppsskador, psykiska lidanden, materiella skador, ekonomiska förluster, förlorad arbetstid, böter, fängelse etc.)? Vad kan hända dig själv? Vad kan du göra i dag och i framtiden för att

öka trafiksäkerheten? Varför skall vi följa alla trafikregler, även de som vi kanske tycker är »onödiga»?

Samtalet kan sedan föras över till en diskussion om trafikolyckorna i allmänhet.

Arbetsuppgifter

1. Samla under en vecka tidningsnotiser om trafikolyckor och resonera om dessa!
2. Vad gör skolsäkerhetspatrullerna (skolpoliserna)? Finns sådana vid din egen skola?

Litteratur

Flodmark m. fl.: Trafikboken 3

Tidningsstudier

Även om eleverna på mellanstadiet övats i läsning av dagstidningar, torde vid övergången till högstadiet en grundläggande orientering behövas. Den kan lämpligen börja med att eleverna själva tar med sig tidningar till skolan för en första genomgång i klassen. Man bör därvid sträva efter att få ett så stort urval som möjligt av olika tidningar (orts- och huvudstadspress, olika partifärg osv.). På mindre orter kan det vara nödvändigt, att läraren skaffar dagsfärskas tidningar från en tidningsaffär och medför för utdelning i klassen, så att varje elev får »sin» tidning. Valet av dag för det första tidningsstudiet på högstadiet har stor betydelse. Skall man från början fånga intresset, måste början göras, när något för eleverna särskilt »aktuellt» ägt rum, t. ex. rörande den egna skolan, kommunen eller bygden, något sportevenemang, någon riks- eller världspolitiskt sensationell händelse. Om olika tidningar används, kan belysas, hur skiftande samma händelse behandlas i olika tidningar, framför allt skillnaden mellan lokal- och rikspress.

Vid den inledande behandlingen av tidningarna kan elevernas egna initiativ ges förhållandevis stort spelrum. De får bläddra, läsa vad som mest intresserar dem, fråga och inleda samtal om sådant som de är spontant intresserade av. Emel-

Iertid bör man snart övergå till ett mera systematiskt studium. Detta inleds lämpligen med att man klargör för eleverna de grundläggande begreppen. Ord som redaktör, ansvarig utgivare, medarbetare, reportage, artikel, notis, intervju, måste få en konkret innebörd i elevernas föreställningsvärld. Konsten att läsa en tidning blir nästa mål. Eleverna måste själva komma underfund med principerna för uppställning och redigering. De kan få den nödvändiga ledningen genom frågeserier, som kan besvaras på arbetsblad eller muntligt. Systematisering i t. ex. inrikesnytt, utrikesnytt, »familjesida», idrott, kan även ske genom en »klipptidning», som antingen hela klassen eller enskilda elevgrupper åstadkommer. Annonssidorna får inte heller försummas, om helhetsbilden av tidningen skall bli klar. Om annonssidornas utnyttjande i den teoretiska yrkesorienteringen talas i annat sammanhang (s. 11). Samverkan med ämnet svenska måste självfallet vara mycket intim. Arbetsuppgifter av mera språklig och stilistisk natur, t. ex. studium av kåserier, insändare, reportage, hör naturligt hemma inom svenskundervisningen.

För mera försigkomna och specialintresserade elever kan en mera kontinuerlig »bevakning» av den utrikes- eller inrikespolitiska utvecklingen eller liknande uppgifter vara lämpade. Men i stort sett torde tidningsstudiet i denna årskurs kunna begränsas till aktualiteter utan den mera systematiska nutidsorienteringen, som fordrar en större mognadsgrad.

Litteratur

Hölne, K.-V.-Svedberg, S.: Har du läst tidningen?

Pers, Y.: Våra dagstidningar

Se vidare s. 56, 57!

ÅRSKURS 8

Studieorientering

Studieorienteringen omfattar *dels* redogörelse för ämnen och kursinnehåll i årskurs 8, *dels* orientering om linjerna i årskurs 9 och de utbildningsvägar som de leder till. Eftersom skolsituationen normalt ändras mindre för eleverna vid övergången från årskurs 7 till årskurs 8 än vid övergången från mellanstadiet till högstadiet, torde redogörelsen för ämnen och kurser kunna göras ganska kortfattad. Däremot kräver orienteringen om den fortsatta utbildningen en omsorgsfullare behandling.

Läraren i samhällskunskap bör därvid i största möjliga utsträckning anlita all expertis som står till förfogande. Dock bör sådan information som kan antas intressera endast enstaka elever lämnas på tid utanför ämnets lektionstimmar eller ges i form av individuella uppgifter, såvida den inte har betydelse för själva samhällsundervisningen. I sistnämnda fall infogas informationerna enklast i sina naturliga sammanhang inom ämnets olika moment. Så kan exempelvis studievägarna för dem som vill ägna sig åt verksamhet inom undervisningsväsendet och socialvården klagöras i samband med behandlingen av dessa områden, i den mån denna sker före linjevalet.

Förberedelser för den praktiska yrkesorienteringen

En icke oväsentlig del av förberedelsearbetet före den praktiska yrkesorienteringen kan ske i samband med undervisningen i samhällskunskap, nämligen information om syftet med den praktiska yrkesorienteringen samt om yrken och arbetsmarknad i hemorten. Det sistnämnda bör i stort sett vara behandlat i föregående årskurs, men en kortfattad repetition och eventuell utvidgning med ytterligare yrken och med nya aspekter kan vara mycket givande. Sålunda torde nu vara

den rätta tidpunkten att förklara och utreda vanligare begrepp inom näringslivet i samband med yrkesarbete, såsom lärlingskontrakt, ackordsarbete, tidlön, naturaförmåner, tempoarbeta, skiftarbete, kontinuerlig drift, obekvämt arbetstid (övertidsarbete), säsongarbete, arbetarskydd och arbetsbok. Arbetsboken och dess funktion behandlas relativt utförligt. Likaså bör de oskrivna reglerna för uppträdandet på en arbetsplats och kontakterna med arbetsledning och arbetskamrater genomgå. Eleverna skall också bibringas kännedom om de viktigaste arbetarskyddsbestämmelserna.

Fortsatt genomgång av yrkesområden

Den fortsatta yrkesorienteringen skall syfta till en mera systematisk genomgång av yrkesvärlden, samtidigt som problem av mera teoretisk natur kan beröras på detta något mognare åldersstadium. Principiellt kan behandlingen av yrkesområdena ske enligt två system: antingen kan orienteringen ges fristående och i ett sammanhang eller också kan den ske i samband med genomgången av olika områden av samhällslivet. För det första alternativet talar önskvärdheten av att åstadkomma en helhetsbild och att mera direkt inrikta intresset på yrkesvalet under en längre period, för det andra alternativet kan anföras fördelen av att knyta ihop yrkes- och samhällsorientering till ett helt och att göra samhällsundervisningen mera levande genom att föra samman företeelser och institutioner med de människor som arbetar och bär upp samhällslivet. Den enskilde läraren bör välja den metod som passar honom bäst — och helst pröva båda.

Indelningen av yrkesvärlden måste med nödvändighet bli högst schematisk; några klara gränser mellan yrkesområdena kan aldrig dras upp. I anslutning till den nordiska yrkesklassificeringen indelas yrkesvärlden här i följande tio grupper:

1. Industri- och hantverksarbete
2. Sjuk- och hälsovård, socialt arbete
3. Läraryrken

4. Religiös verksamhet
5. Konstnärliga, litterära och allmänt humanistiska yrken
6. Merkantila yrken och reklamarbete
7. Jordbruks-, trädgårds-, skogsbruks- och fiskeriyrken
8. Kommunikationsyrken
9. Bevaknings- och skyddsarbete
10. Husligt arbete och restaurangyrken

Grupp 1: Maskinerna är den gemensamma nämnaren för gruppens yrken. Yrkesutövarna måste ha ett visst tekniskt intresse. Inom gruppen finns dock starka motsättningar, t. ex. industri-hantverk, varuproduktion-service. Den närmast till hands liggande anknytningen är väl ekonomiundervisningen men också sambandet med arbetsmarknadsproblemen och socialpolitiken. Bland samhällsproblemen kan i detta sammanhang nämnas automationen, produktivitetstegringen (»ekonomisk tillväxt») och de nya internationella stormarknaderna.

Grupp 2: Inom denna grupp är det i eminent grad fråga om verksamhet på det sociala fältet. En samordning med framställningen av socialpolitik och socialvård i vidsträcktaste bemärkelse måste bli mycket fruktbarande. Att här nämna speciella samhällsfrågor är överflödigt: urvalet kan ske från hela det sociala området.

Grupp 3: Att all pedagogisk verksamhet blivit sammanförd i en grupp har sin grund i uppfattningen, att ett huvudkrav på lärare är gemensamt: intresset för kunskapsmeddelelse och fostran. Orienteringen om lärarutbildning anslutes lämpligen till kursavsnittet om undervisningsväsendet.

Grupp 4: Att religiös verksamhet fått bilda en egen grupp är motiverat av särarten i de livsuppgifter som föreligger på detta område. Samordningen mellan orienteringen om institutionerna, kyrkan och de frikyrkliga rörelserna, och yrkesorienteringen kan här ske lättare än på de flesta andra yrkesområden.

Grupp 5: Det syns motiverat att till en grupp sammanföra yrken, som fordrar estetisk läggning, låt vara av högst skiftande art, eller mera allmänna humanistiska intressen. Även om en närmare anknytning till speciella moment inom samhällskunskapen knappast faller sig naturlig, bör några allmänt kulturella aspekter anläggas för att vidga vyerna för eleverna, t. ex. människans roll i ett mekaniserat samhälle.

Grupp 6: Inom gruppen har samlats de yrken som på något sätt har med affärlivet att göra, främst försäljning och distribution. Sambandet med den enskildes ekonomi är uppenbart; frågor rörande köpvanor, konsumtionsval och priser är lämpliga anknytningar. Men även viktiga samhällsproblem kan beröras, t. ex. koncentrationssträvandena inom handeln, konkurrens och konkurrensbegränsning samt reklamens former och betydelse.

Grupp 7: Gemensamt för gruppens yrken är anknytningen till natur och friluftsliv, men lika utmärkande är utvecklingen mot mekanisering och rationalisering. De samhällsproblem som osökt kommer i blickfältet är landsbygdens avfolkning, strukturförändringarna, bl. a. stordriften och den fackliga verksamheten, främst jordbruksavtalen. Omnämnas kan också växtförädling, avelsverksamheten och systemet med kreaturslösa jordbruk. Anknytning sker naturligt till samhällsekonomin.

Grupp 8: Samfärdsel är ett mycket vidsträckt begrepp: flyg, järnvägar, biltrafik, tele, radio, TV osv. Gemensamt är dock rörlighet och kontakt med ett stort antal människor. Yrkesorienteringen inom denna grupp bör nära anslutas till trafikundervisningen. Den moderna trafiken som samhällsproblem ger vida perspektiv; jäktet och hetsen, storstadstrafiken, vägbyggandet, konkurrensen landsvägstrafik-järnvägar-flyg, teknikens roll för massmedia, det världsomspännande kommunikationsnätet osv.

Grupp 9: Till yrkena i gruppen är framförallt att hänföra anställning inom krigsmakten och polisväsendet. Yrkesut-

övarna har i särskild mening en samhällsbevarande funktion. Kraven på lojalitet och plikttrohet måste ställas högt på denna kategori av yrkesmän. Anknytning till undervisningen om försvaret och polisväsendet måste bli särskilt stark.

Grupp 10: Som en speciell grupp av serviceyrken kan man särskilja dem, vilkas yrkesutövare sysslar med tillfredsställandet av de elementära mänskliga behoven av mat, dryck och personlig upppassning. Vid behandlingen av dessa yrkeskategorier finner man utan vidare en anledning att analysera problemet manligt–kvinnligt: servitörer–servitriser, kockar–kockerskor, manliga och kvinnliga restaurangchefer etc. Sett från samhällssynpunkt kan frågor sådana som hembiträdesbristen och det husliga arbetets mekanisering förtjäna uppmärksamhet.

Det ligger i sakens natur, att genomgången av yrkesvärlden måste bli mycket summarisk. Fördjupning kan endast ske på ett fåtal punkter. Det torde dessutom vara värdefullare med en vidare överblick: fågelperspektivet ger här mer än grodperspektivet. Enkla allmänna synpunkter får ge eleverna en helhetssyn på yrkesvärlden och dess problem. Hänsyn till olika elevkategorier gör det angeläget att också ge en vertikal översikt, eller m. a. o. beakta yrken på olika sociala nivåer. De elever som slutar sin skolgång efter årskurs 9 behöver orientering om vilka sysselsättningar de kan ägna sig åt, men också de som skall fortsätta sina studier till studentexamen, ev. akademisk examen, bör redan i denna årskurs få en inblick i vad som kommer att bjudas dem i framtiden.

I denna årskurs bör även elevernas uppmärksamhet fästas på bestämmelserna för minderåriga i förvärvsarbete. En koncentrerad redogörelse härför ges i Arbetarskyddsstyrelsens broschyr *Har du jobb i kikarn*. I denna redogörs bl. a. för åldersgränserna för olika slags arbete, villkoren för feriearbete och eftermiddagsarbete, kraven på arbetsbok, bestämmelserna om nattvila och övertid samt reglerna för uppträdandet på arbetsplatsen.

Arbetsuppgifter

1. Ge exempel på yrken med olika anställningsformer (statlig, kommunal och privat tjänst)! Skillnaderna? Fördelar och nackdelar?
2. Jämför olika arbetsförhållanden, t. ex. arbete utomhus eller inomhus, i stora eller små lokaler, i bullrande eller tyst omgivning, i rörlig eller stillsam miljö, bland många människor eller i avskildhet!
3. Redogör för de viktigaste yrkena inom en av de tio yrkesgrupperna! (Grupparbete eller individuell uppgift.)

Litteratur

Se s. 14!

Efterbehandlingen av den praktiska yrkesorienteringen

Elevernas erfarenheter från den praktiska yrkesorienteringen bör omsorgsfullt tillvaratagas vid den fortsatta teoretiska yrkesorienteringen. Praktiken kan närmast jämföras med studiebesök i effektiviserad form. Efterbehandlingen kan därför i stort sett följa samma schema som efter (individuella) studiebesök. Samtal om intryck och upplevelser under praktiktiden eller redogörelser i klassen, ev. som intervjuer, är den naturliga formen, men även skriftliga redogörelser, gärna i samverkan med ämnet svenska, kan komma i fråga, särskilt för mera teoretiskt begåvade elever. Dagboksanteckningar under praktiktiden kan vara ett gott stöd.

Målet är, att hela klassen skall få en klar bild av samtliga praktikplatser. Eleverna bör därför uppmuntras att ställa frågor och begära upplysningar samt framföra personliga synpunkter, både positiva och negativa. Lärarens roll i detta sammanhang blir närmast att fästa uppmärksamheten på de olika yrkenas och yrkesmännens samhällsfunktioner och tillrättalägga eventuella missförstånd eller dämpa ensidiga och överdrivna uppfattningar. På ett taktfullt sätt kan beröras de sociala skillnader (och fördomar) som finns även i våra dagars demokratiska Sverige.

Familjen och hemmet. Familjerättsliga frågor

Introduktion: Vi firar Mors dag och Fars dag sista söndagen i maj resp. andra söndagen i november. Varför? Vi firar också på en hel del orter Barnens dag. Skillnaden? Pappa-mamma-barn=familj och hem. Men ibland saknas någon, ändock talar man om en familj. Och hem kan också en ensamstående person med egen bostad ha. Hemmiljön kan sålunda vara olika. Den växlar ännu mer från land till land. En fråga: Hur är det att vara barn i USA, i Kongo, i Indien? Hemmen var förr i tiden mycket annorlunda: Jämför med bibliska historien — antiken — de isländska sagorna! Men gemensamt är, att familjerna är små samhällen. Vill man ytterligare dröja vid olika familjetyper, kan man tala om patriarkat eller matriarkat samt månggifte. Exempel på familjebildningar bland djuren kan hämtas från biologiundervisningen.

Innan man fortsätter med familjebildningen, kan samhörighetskänslan med släkten beröras något. Om man ritar upp ett släktträd, bör helst en fingerad släkt väljas. Observera att fäderne- och mödernessläkt är likställda. Förklara i detta sammanhang benämningar på mera avlägsna släktingar, t. ex. syskonbarn, kusiner, sysslingar. Kontrollera också att beteckningar som måg, svärdotter, svägerska, svärfar o. d. är fullt klara för eleverna! Slutligen: Vad betyder släkten för oss i våra dagar? Finns det några släkttraditioner? Har du någon släktklenod att visa eller berätta om?

Familjebildningen kan konkretiseras genom att läraren berättar om två ungdomar, som tänker gifta sig: Hur de förlovat sig, hur fästmannen tar ut äktenskapsbetyg, hur de unga tar ut lysning, hur lysningen sker, hur de bestämmer sig för kyrklig eller borgerlig vigsel, och hur vigseln och bröllopet äger rum.

I framställningen inflikas notiser om äktenskapshinder och om reglerna för fästmöns namn som gift.

Från tidningarna kan eleverna samla s. k. legala annonser, som blir underlag för frågor och förklaringar. De två ung-

domarna följer vi också under deras bosättning: Förberedelserna med inköp i en bosättningsaffär, en möbelaffär, en järnhandel osv. samt ansökan om bosättningslån.

Förhållandet mellan makarna i äktenskapet belyses dels på det personliga planet (trohetsförpliktelsen, likställigheten, försörjningsskyldigheten, samverkan, skyldigheterna mot barnen osv.), dels ur rättslig synvinkel (giftorätt, enskild egenom, äktenskapsförord, boskillnad osv.). Svårare begrepp som giftorätten åskådliggörs genom teckningar och enkla exempel, t. ex. ett bilköp.

Förhållandet föräldrar-barn bör ges ett stort utrymme: Föräldrarna som fostrare och förmyndare, barnen som medlemmar av familjen. Samtalsvis kan ges synpunkter på såväl rättigheter som skyldigheter. Olika meningar kan få framföras, men resultatet bör bli enighet om betydelsen av samförstånd och ömsesidig hänsyn i familjelivet. Frågor rörande hemmets ekonomi tas lämpligen upp i detta sammanhang.

Även sociologiska synpunkter kan anläggas: De nutida små familjbildningarna i motsats till »storfamiljerna» förr med många barn och föräldrarnas föräldrar tillhörande familjen, familjemedlemmarnas arbete på arbetsplatser utanför hemmet i motsats till det förr vanliga arbetet i hemmet och dess närhet, förändrade vanor för umgängesliv och användning av fritiden, tätbebyggelsens, de moderna kommunikationernas och standardhöjningens roll för familjelivet osv. Det måste betonas, att stark konkretisering är nödvändig; allmänna, principiella resonemang måste sparas till ett senare mognadsstadium.

Upplösningen av äktenskapet kan illustreras av en ny berättelse om samma ungdomar, vilkas äktenskap inte blivit lyckligt. Man bör då skissera upp ett normalfall av äktenskapskillnad på grund av lång och varaktig söndring. Med hänsyn till att en eller annan elev har personliga erfarenheter av skilsmässofall, måste framställningen göras i en strängt saklig, för att inte säga kylig, ton, och alla moraliserande kommentarer vara bannlysta. Har läraren haft möjlighet att utan klassens vetskap förvissa sig om att inga ömtåliga fall finns, kan ett mera ingående resonemang föras. Jämförelser kan

göras med strängare regler (katolska kyrkan) eller lättvindigare (vissa delstater i USA).

Äktenskapet upplöses emellertid normalt genom endera makens död. Här fås en naturlig övergång till frågorna om arv och testamente. Endast sådant som har praktiskt intresse för eleverna, t. ex. vilka åtgärder som skall vidtagas för bo-uppteckning och arvsskifte, upprättande och innebörden av testamente, berörs.

Arbetsuppgifter

1. Samla annonser och notiser om äktenskap och familj (förloving [trolovning] — lysning — vigsel — bröllop — namnbyte — födelser — silver- och guldbryllup — dödsfall) och se efter, hur de är uppställda och vad de innehåller! Ge akt på olikheter och sök förklara dem! Illustrera med några bilder ur exempelvis veckopressen!
2. Gör ett studiebesök på en pastorsexpedition eller en intervju med en präst i församlingen, ta närmare reda på formaliteterna för äktenskaps ingående och studera blanketter och formulär. Vigsselformuläret kan man också finna i de psalmböcker som innehåller evangeliebok m. m.
3. Ta reda på i lagboken eller en uppslagsbok bestämmelserna om kyrklig och borgerlig vigsel samt vigsselförrättare. Se också efter vilka äktenskapshindren är!
4. Hämta siffror ur Statistisk årsbok eller någon annan statistisk samling om antalet ingångna äktenskap under en följd av år och rita ett diagram!
5. Intervjua affärsmän på orten (innehavare av bosättningsaffärer, möbelaffärer, järnaffärer osv.) om vad som behövs vid bosättning och vad det kostar! Överväg dyrare och billigare inköp!
6. Ta reda på bestämmelserna för bosättningslån! Undersök möjligheterna på orten för ungdomar, som vill gifta sig, att få bostad! På vilka villkor kan man bygga »egna hem»?
7. Fråga en försäkringsman, vilka försäkringar man bör ha, då man bildar familj!
8. Hur bör arbetsuppgifterna i hemmet fördelas mellan familjemedlemmarna? Gör upp dagsprogram för far, mor och dig själv! På vilka sätt kan du underlätta för dina föräldrar?
9. Resonera om hur familjemedlemmarna kan hjälpas åt för att öka trivseln i hemmet!
10. Diskutera aktuella familjeproblem, t. ex. om en hustru skall vara hemmafru eller förvärvsarbetande, ev. ha deltidsarbete,

och hur husmodersarbete kan underlättas genom moderna hushållsmaskiner och färdiglagad mat!

11. Ta reda på vad samhället gör för barn under skolåldern i din hemort (lekplatser, daghem, lekskolor osv.)!
12. Läs i historieboken eller någon uppslagsbok om arvsreglerna i äldre tid och jämför dem med de nuvarande!

Litteratur för läraren

- Björling, C. G.–Malmström, A.:* Lärobok i civilrätt
Bryn, C.: Hemmet och vi
Dahlström, E. m. fl.: Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning
Linnér, B. m. fl.: Familjekunskap
Linnér, B. m. fl.: Giftastankar
Norstedts formulärbok
Norstedts juridiska handbok
Om arv och testamente. Utg. av Svenska Handelsbanken
Stern, T.: Arvskifte och bouppteckning
Tillsammans. Utg. av Folksam
Victorin, A.: Barnet och lagen

Fritidsproblemen

Frågor: Vad skall du göra i kväll? Vad brukar du göra på lördagkvällarna? Hur tillbringar du söndagarna? Vad gör du på lov och ferier?

Inom klassen kan man lätt få en provkarta på fritidssysselsättningar. Det kan vara lämpligt att låta varje elev skriftligen besvara frågorna. Härigenom kan även de mera hämmade i klassen tala om sina fritidsintressen.

Med utgångspunkt i förteckningen över klassens egna fritidsintressen kan läraren börja ett förberedande resonemang om användningen av fritiden. Först bör klarläggas, vad begreppet fritid innebär, och hur mycket fritid skolungdomen har. Man kan sedan jämföra med fritiden för den yrkesarbetande ungdomen, med de vuxnas fritid och med fritiden i äldre tider. Genom den sistnämnda jämförelsen kan man lätt påvisa, att fritiden blivit ett samhällsproblem i våra dagar och inskräpa vikten av att vi lär oss använda den på ett förnuftigt sätt, så att vi får bästa möjliga utbyte av den. I detta sam-

manhang kan också beröras »fritidsproblem» under arbetstid, som alkoholförtäring på arbetsplatsen, spilltid under arbetet osv.

Ett mera systematiskt studium av fritidssysselsättningarna kräver dels en mera fullständig förteckning än den som i regel kan göras upp av klassen, dels en uppdelning på olika huvudtyper. Indelningen kan givetvis göras efter olika grunder. En uppdelning på två större kategorier är arbete på fritiden och nöjen på fritiden. I den första gruppen kommer då feriearbete, eftermiddagsarbete och annat avlönat arbete men också oavlönat arbete, t. ex. i hemmet. På gränsen till nöjen har man hobbyssysselsättningarna. Som en restpost kommer den tid, då man gör praktiskt taget ingenting, antingen man medvetet »kopplar av» eller helt enkelt inte kan hitta på någonting att sysselsätta sig med.

Andra indelningsgrunder är uppdelning i aktiva och passiva sysselsättningar samt i goda och dåliga. Man får dock i sistnämnda fallet undvika kategoriska omdömen. I varje fall bör klassen först få komma med synpunkter. Undvik att generalisera: vad som för en person framstår som förkastligt kan för en annan vara fullt tolerabelt. Särskilt torde detta gälla vid bedömningen av de passiva sysselsättningarna. Bland omstridda sådana är ju »TV-tittandet». Skillnaden mellan bruk och missbruk bör framhållas.

Bland de metoder som kan användas för att få en god överblick över fritidssysselsättningarna kan två särskilt omnämnas. Den ena innebär en genomgång »branschvis». Början kan göras med »nöjena» i inskränkt bemärkelse, dvs. den fritidsanvändning som nöjesannonserna i en dagstidning ger anvisning om (teater, bio, varieté, dans, restaurangbesök m. m.). Sedan kan man övergå till hobbyverksamheterna. I nära anslutning härtill kommer sport, idrott och friluftsliv. Radio och TV bör behandlas som en särskild grupp.

Därefter återstår några mera kulturellt betonade sysselsättningar, såsom läsning och studier, musikutövning, resor och föreningsverksamhet. Inom varje grupp analyseras sysselsättningen och görs ett försök att värdera den. Alltså svar på frågorna: Är det väl använd tid? Vad får jag i utbyte?

Är det värt pengarna? Vore det bättre att göra något annat i stället?

Den andra metoden går ut på att behandla olika slag av fritid: eftermiddagar och kvällar under skoldagarna, lördagar och söndagar, lovdagar och ferier. På detta sätt bör en starkare konkretion kunna uppnås, men detta sker kanske på bekostnad av överblicken över hela fältet av fritidssysselsättningar. Nödvändigheten att välja framträder också klarare. Man kan inte en vanlig vardagseftermiddag hinna med — utöver läxläsningen — att både utöva någon idrott, syssla med sin hobby, läsa tidningar och böcker, lyssna på radio, se på TV, gå på bio osv. I varje fall blir man alltför splittrad genom många intressen och sysselsättningar.

Verkningarna för den enskilde av en användning av fritiden, så att den blir till fysisk eller psykisk skada, måste starkt understrykas. Fritiden skall ej användas till konsumtion av spritdrycker och tobak, läsning av olämplig litteratur osv.

Till sist bör samhällets åtgärder för att lösa fritidsproblemen komma in i bilden. Anläggandet av idrottsplatser, byggande av ungdomsgårdar, sporthallar och liknande är några exempel. Men mycket återstår, innan ungdomarna överallt fått tillräckligt med lokaler för sin friluftsverksamhet. Ledarfrågan är också ett aktuellt problem.

Arbetsuppgifter

1. Samla »nöjesannonser» ur dagspressen och se efter med vilka medel man söker locka publik!
2. Tala om vilka fordringar du har på fritidssysselsättning, t. ex. hurdan en »bra» film, ett »bra» radio- eller TV-program eller en »bra» bok skall vara!
3. Skaffa några hobbytidningar och se, om du kan få tips till någon ny fritidssysselsättning!
4. Ordna en klassens hobbyutställning!
5. Ta reda på vilka fritidslokaler som finns i hemorten! Finns någon ungdomsgård, bygdegård o. d.? Vad gör kommunen för att öka ungdomens möjligheter till fritidssysselsättningar? Vilka önskemål om ytterligare åtgärder har du?
6. Vilka idrottsföreningar och klubbar finns i hemorten? Vilka sportgrenar sysslar de med?
7. I vilken utsträckning kan radion och televisionen fylla vår fritid på ett meningsfullt sätt?

8. Vilka bibliotek och vilken bildningsverksamhet (föreläsningar, studiecirklar, kurser osv.) finns i hemorten?

Litteratur för läraren

Boalt, G.: Socialt beteende. Handbok i sociologi

Boalt, G.-Gråby, L.: Du, kamraterna och samhället

Dahlström, E. m. fl.: Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning

Gråby, L.: Sociologi

Föreningsliv och praktisk föreningskunskap

Pappa är på ett sammanträde, mamma är på syföreningen, äldsta bror är på klubbmöte, min syster är på scoutträff — ja, så kan det låta, när man skall tala om att familjens medlemmar deltar i föreningslivet, som är en gren av fritidsverksamheten. Föreningslivet är så betydelsefullt och intar en sådan särställning i samhällslivet, att vi skall ägna ett speciellt kursavsnitt åt det och i anslutning därtill lära oss praktisk föreningskunskap.

Egentligen skulle man kunna säga, att »gänget» är en sorts förening. Gänget har en ledare, som kan anses motsvara en förenings ordförande, och regler, som kan liknas vid en förenings stadgar. Men för att det skall bli en verklig förening, fordras en fastare organisation och utarbetade stadgar. Ett idrottslag eller en arbetsgrupp i skolan blir därför inte en förening. Men en riktig förening kan man lätt bilda, och den kan få antingen mera varaktig karaktär eller bara vara en tillfällig sammanslutning, t. ex. en klassförening, som skall ordna med en skolfest eller en skolresa.

Innan vi bildar en »övningsförening», skall vi undersöka föreningsverksamheten i hemorten. Man kan göra upp en förteckning över föreningarna: namn, ev. förkortning och föreningsmärke, syfte, ordförande, medlemsantal, sammanträdeslokal osv. Vilka är ungdomsföreningar? Diskutera sedan föreningslivets betydelse: föreningarna som demokratins grundval, deras betydelse för uppnående av gemensamma mål och för samhörighetskänslan. Men observera också avarterna: fåtalet aktiva (»föreningsmänniskorna»), klickvälde osv.

Föreningsteknik kan först läras som »torrsim» genom en genomgång i klassen av föreningsbildande (val av interimstyrelse, konstituerande sammanträde), stadgar, styrelse (ordförande, vice ordförande, sekreterare, kassör, ledamöter), revisorer, sammanträden (ordförandens roll, föredragningslista, debatt, bordläggning, ajournering, votering, beslut), protokoll och justering. Därefter omsätts lärdomarna i praktiken. Läraren måste sannolikt ha en ganska fast ledning, men i de fall någon eller några i klassen har tidigare erfarenheter av föreningsarbete, bör ledningen överlämnas åt dessa, och läraren endast verka som rådgivande, korrigerande och kontrollerande. Syftet med föreningen bestäms, så att det ligger så nära elevernas egna intressen och önskemål som möjligt. Förslag kan eleverna själva få framföra.

Arbetsuppgifter

1. Samla urklipp ur ortspressen om föreningsverksamheten i hemorten!
2. Intervjua någon föreningsordförande om arbetet inom föreningen!
3. Håll ett konstituerande sammanträde med en klassförening, ett styrelsesammanträde och ett föreningsmöte!

Litteratur

Föreningshandbok. Utg. av TBV (Tjänstemännens bildningsverksamhet)

Ramstedt, T.: Sammanträde pågår

Åström, Y.: Föreningskunskap

Åström, Y.: Ordföranden!

Folkrörelser, organisationer och partier i hemkommunen

Övningar i praktisk föreningskunskap fortsätts under detta kursmoment. Klassen organiseras som en förening. En ordförande och en sekreterare väljs. Reglerna för mötesförhandlingar följs, och protokoll förs. En lektion kan då gestalta sig på ungefär detta sätt:

Sedan eleverna intagit sina platser i klassrummet, sätter sig ordföranden i katedern med sekreteraren vid sin sida (båda utsedda under föregående lektion). Ordföranden öppnar sammanträdet och anmodar sekreteraren att läsa upp protokollet från föregående »sammanträde». Därefter justeras detta, antingen av läraren eller av särskilt utsedda justeringsmän. »Förhandlingarna» kan börja med att ordföranden överlämnar ordet antingen åt läraren, som går igenom läxan till nästa läxtimme, eller åt en kamrat, som förhör dagens läxa. Man kan naturligtvis tänka sig, att ordföranden tar hand om läxförhöret själv, men då framträder inte så tydligt hans formellt sett viktigaste uppgift, nämligen att leda sammanträdet men själv inte delta i debatten. Lektionen förlöper i övrigt som vanligt trots sammanträdesformen. Innan den avslutas, väljs ordförande och sekreterare till nästa gång. Om så anses lämpligare, kan från början bestämmas i vilken ordning eleverna skall få dessa uppdrag.

Det första »sammanträdet» kan ha ett »överläggningsämne», som rubriceras »Hur är eleverna i vår skola och i andra skolor organiserade (Seco!)?» eller »Vilka organisationer har vi i vår kommun?» »Inledningsföredrag» hålles i senare fallet av läraren. Denne kan skriva upp på tavlan förkortningar på rörelser, organisationer och partier, som han vet är representerade på orten eller har någon anknytning till orten, t. ex. KF, SAP, IOGT, SGU, TCO, NTO, SMR, LO, IFK, ABF, RLF . . .

Eleverna kan också få förkortningar på en stencil med utrymme för de fullständiga namnen. I båda fallen får de först själva försöka förklara så många som möjligt av förkortningarna och i korthet ange, vad slags sammanslutningar det gäller. Sedan fyller läraren i med att förklara de resterande och gör behövliga preciseringar. Redan från början bör eleverna få en uppfattning om den mångfald av strävanden och intressen som kännetecknar »Organisations-Sverige». Sambandet mellan de lokala organisationerna, föreningarna, och distrikts- och riksorganisationerna, förbunden, bör också belysas redan i inledningen. Man väljer därvid ut ett exempel och åskådliggör med en enkel teckning uppbyggnaden, t. ex.

elevråd—Secostyrelsen—elevriksdagen, eller fackförening—fackförbund—LO.

En »uppsortering» är nödvändig, innan man börjar studiet av de olika rörelserna och organisationerna. Detta kan med fördel ske i form av grupparbeten. Att låta hela klassen få djupgående insikter på hela detta fält är av tidsskäl ogörligt. Man bör dock eftersträva, att samtliga i hemorten verksamma sammanslutningar på något sätt blir uppmärksammade.

Om grupparbetsmetodik tillämpas, måste läraren ge tämligen noggranna skriftliga anvisningar, då eleverna knappast kan förutsättas själva ha sådan erfarenhet av organisationsverksamhet, att de kan se, vad som är väsentligt eller oväsentligt. Instruktion bör även ges, om vart de skall vända sig för att få förstahandsupplysningar, t. ex. genom intervjuer och besök på kanslier.

Vid klassundervisning bör orienteringen i organisationsvärlden börja med någon rörelse som har nära anknytning till intressena hos ett större antal bland eleverna, t. ex. idrottsrörelsen, nykterhetsrörelsen eller de religiösa rörelserna. De fackliga rörelserna, såsom arbetarrörelsen, tjänstemannarörelsen, arbetsgivarsammanslutningarna och jordbrukets organisation måste beredas ett relativt stort utrymme, särskilt de av dessa som är av speciell betydelse i hemorten. Slutligen uppmärksammas partiväsendet från organisationssynpunkt.

Behandlingen av partiväsendet sätter i allra högsta grad lärarens förmåga på objektivitet på prov. Undervisningen får dock ej bedrivas så, att den blir enbart ett torrt referat av partiprogrammen. Tvärtom bör den aktuella politiska debatten få illustrera framställningen om partierna. I deras valpropaganda finner man rikligt med stoff; under mellanåren får man motsvarande material ur tidningarna.

En väsentlig fråga, som bör utredas, är orsakerna till partiväsendets uppkomst. Ytterligare bör man söka ge svar på frågan, varför vi har partier. Här kommer man fram till en av demokratins huvudprinciper. Denna konfrontation med demokratibegreppet behöver emellertid inte bli så omfattande, då demokratins problem återkommer i senare sammanhang inom ämnet.

Hur långt man kan driva analysen och konkretiseringen, får varje lärare bedöma med hänsyn till ortens förhållanden. I en särskilt intresserad klass kan det vara möjligt att anordna diskussioner med eleverna som verkliga eller fingerade representanter för olika politiska partier, i en annan klass kan det vara möjligt att inbjuda representanter för de politiska ungdomsorganisationerna till anföranden och debatter i klassen. I båda fallen är det ett villkor, att samtliga partier på orten blir representerade; i nödfall får läraren bli »stand in» för det eller de partier, som inte har egna förespråkare. Bland frågor, som man kan ta upp, är t. ex. partiernas inställning till ungdomen och åtgärder till ungdomens bästa, det inre arbetet inom ett parti samt partidisciplinen.

Arbetsuppgifter

1. Klassen delas upp i grupper, och varje grupp får i uppgift att studera en folkrörelse, t. ex. ett frikyrkosamfund, nykterhetsrörelsen, kvinnorörelsen, fredsrörelsen, arbetarrörelsen, idrottsrörelsen. Ta reda på rörelsens uppkomst och utveckling, syfte, organisation, medlemsantal, verksamhet, aktuella uppgifter och framtidsmål. Intervjua någon medlem, skaffa upplysningskrifter, saml tidningsnotiser, gör (ev.) studiebesök. Redogör för resultatet av grupparbetet genom föredrag inför klassen!
2. Vilka politiska föreningar finns i hemorten och hur arbetar de?

Litteratur

Blå boken. Kalender för ideellt och socialt arbete (Ur denna kalender kan hämtas uppgifter om adresser och telefonnummer till ett stort antal folkrörelser och organisationer.)

Degerman, A.: Den moderna fredsrörelsen

Heckscher, G.: Staten och organisationerna

Hofgren, A. m. fl.: Svenska trossamfund

Håstad, E.: Det moderna partiväsendets organisation

Håstad, E.: Partierna i regering och riksdag

Johansson, H.: Folkrörelserna

Kjellvard, H.: Arbetarrörelsen i Sverige

Röstin, H.: Jordbrukets föreningsrörelse

Material för undervisningen om den aktuella partipolitiken kan fås från partikanslierna:

- Högerpartiet, Karduansmakargatan 9, Box 223, Stockholm 1.
Telefon: (08) 23 61 80
- Folkpartiets Organisationer, Adolf Fredriks kyrkogata 12, Stockholm C. Telefon: (08) 22 36 40
- Centerpartiets Riksorganisation, Bergsgatan 7 B, Stockholm K.
Telefon (08) 52 09 55
- Socialdemokratiska Partistyrelsen, Sveavägen 68, Stockholm C.
Telefon: (08) 23 05 85
- Sveriges Kommunistiska Parti, Kungsgatan 84, Stockholm K.
Telefon: (08) 52 00 95

Tidningsstudier

På den i årskurs 7 lagda grunden kan man börja med ett mera ingående tidningsstudium. En ledare väljs som första objekt. Antingen kan eleverna själva klippa ur ledare och medföra till skolan eller också kan läraren välja ut och stencilera en ledare. I förra fallet kan det vara lämpligt att begränsa antalet ledare och bedriva studiet som grupparbete.

Det första arbetet gäller ordkunskapen. Termer och svår-förståeliga ord upptecknas och »översätts». Men dessutom måste läraren söka förvissa sig om att eleverna verkligen *förstår* orden och kan sätta in dem i nya sammanhang. Av vikt är att så lättillgängliga ledare som möjligt används. I början kan kortare »mellanstick» eller underledare räcka till för en hel övning. För att väcka intresse och lätta upp arbetet kan man klippa ur och visa teckningar, som i skämtsam eller satirisk form anspelar på aktuella politiska förhållanden. Här öppnar sig också en möjlighet till differentiering efter elevernas förutsättningar: några grupper kan syssla med att finna meningen i teckningar, medan andra analyserar mera krävande text i ledare. I vissa fall kan det vara givande att låta eleverna skriva om en ledare på ett språk, som mera överensstämmer med deras egen stil vid uppsatsskrivningen.

Sedan ledarna studerats, är tiden inne att ta upp frågan om propaganda och reklam i tidningarna. Även om eleverna i stort sett inte är mogna för någon inträngande analys, kan de nog med litet hjälp åstadkomma en klippsamling med bidrag från idrottssidorna, insändaravdelningarna, annons-

sidorna m. m., som visar en provkarta på överdrifter, missvisande och vilseledande påståenden samt felaktiga uppgifter. Men i övrigt måste den egentliga undervisningen om propagandan uppskjutas till årskurs 9.

Litteratur

Se s. 56, 57!

Kommunalvalen

I ortstidningarna ser man ibland en annons »Stadsfullmäktige kallas att sammanträda . . .» eller »Kommunalfullmäktige kallas att sammanträda . . .» och en notis eller artikel om fullmäktiges sammanträde. Men vilka är fullmäktige, och hur väljs de? Kanske någon i klassen har en far eller mor, som är med i fullmäktige och därför kan hjälpa till att svara eller ta reda på saken.

Innan man går närmare in på dessa frågor, måste man göra klart, vilka som är medlemmar av kommunen, och hur de blivit det, alltså mantalsskrivning och folkbokföring. Man gör detta mera konkret genom att låta en fingerad familj Perneborn flytta in i kommunen. Perneborns får ytterligare barn, som också blir kommunmedlemmar. Herr och fru Perneborn får sedan rösträtt vid de kommunala valen och blir också valbara till fullmäktige.

Under de år som kommunala val äger rum bör så mycket material som möjligt samlas rörande valkampanjen, valet och valresultatet, t. ex. valbroschyrer, -upprop och -affischer, tidningsartiklar, valsedlar, notiser och röstfördelning, mandatfördelning och valda fullmäktige. Glöm inte bort kyrkofullmäktigevalen! Om möjligt bör ett eller flera »arkivexemplar» iordningställas. Dessa förvaras i skolan och används vid undervisningen under de tre följande åren före nästa kommunalval. Även uppgifter om förändringar i fullmäktiges sammansättning under mandatperioden bör infogas i materialsamlingen. Eventuellt kan ett enkelt exempel på proportionellt val tilläggas.

Arbetsuppgifter

1. Skaffa mantalsskrivningsblanketter och fyll i dem!
2. Gör ett studiebesök på häradskrivarkontoret!
3. Vilka partier deltog i förra fullmäktigevalet i kommunen? Deras röstsiffror och mandat? Rita ett diagram över partiställningen i fullmäktige!
4. Skaffa valsedlar från samtliga partier som deltog i valet! Ibland finns flera valsedelstyper från samma parti. Varför? Fråga en aktiv politiker om detta! Be honom också redogöra för hur det går till när ett parti gör upp valsedlarna (»nomineringen»)!
5. Anordna ett val i klassen med fritt uppfunna partinamn och »program»!

Litteratur

Se s. 45!

Den kommunala organisationen och verksamheten

Familjen Perneborn, som flyttat in i kommunen, vill veta, vart de skall vända sig i olika angelägenheter, vad det finns för kommunala anordningar och inrättningar, som de kan anlita, vad de får betala i kommunalskatt osv. Det gäller m. a. o. en orientering om den kommunala verksamheten och kommunens finanser.

Som underlag för kommunorienteringen kan användas en karta över kommunen i lämplig skala. Den kan vara tämligen schematisk, ungefär som tätortskartorna i televerkets telefonkataloger.

Först studeras kommunen i förhållande till angränsande kommuner: gränserna och vägförbindelserna markeras på kartan. Uppgifter om areal, folkmängd, indelning i församlingar osv. noteras. Därefter uppmärksammas andra kommuntyper.

Med telefonkatalogens hjälp kan man få en överblick över de offentliga institutionerna. Byggnaderna »prickas in» på den ovan nämnda kartan. Man behöver i detta sammanhang inte skilja mellan statliga och kommunala institutioner: att de är belägna inom kommunen räcker.

Huvudintresset bör sedan inriktas på kommunens verksamhet. Ett enkelt sätt att skaffa material till en översikt av denna är att skaffa kommunens utgifts- och inkomststat och med ledning av den se efter, vilka grenar den kommunala verksamheten omfattar, och vilka kommunala befattningshavare det finns. Även det mera detaljerade studiet av verksamhetsgrenarna kan utgå från budgeten.

Ett annat tillvägagångssätt är att ordna »fältstudier». Viktigare kommunala institutioner besöks och kommunala förtroendemän och befattningshavare intervjuas. Ofta är det lämpligt att anordna studiebesöken som gruppbesök. Allt tryckt material bör utnyttjas, i den mån det visar sig pedagogiskt användbart; i regel torde upplysningar och redogörelser behöva förmedlas i förenklad form och med stark sovring genom läraren.

Ett kommunalt ärendes behandling är en central uppgift. Helst bör man följa en verklig fråga och presentera för eleverna handlingarna i ärendet i tryck, fotostatkopior, elektrostenciler e. d. Men även ett fingerat ärende kan ge en god inblick i det kommunala förfarandet. Man kan t. ex. låta eleverna skriva en eller flera motioner till fullmäktige och skissera olika alternativ för deras behandling i de olika kommunala organen.

Likaså kan man välja mellan två vägar för att klargöra, hur ett fullmäktigesammanträde går till, nämligen ett studiebesök på ett fullmäktigesammanträde eller ett sammanträde i klassen med »ungdomsfullmäktige».

Under redogörelsen för ett ärendes gång har den kommunala organisationen kommit med i bilden, men det torde vara värdefullt att efteråt ge en sammanfattning genom en eller ett par schematiska teckningar. Genom att förtroendeposter och tjänster förbinds med namn på innehavarna åstadkommer man ytterligare konkretisering.

Arbetsuppgifter

1. Samla statistiska uppgifter om hemkommunen!
2. Hur många är ledamöterna i fullmäktige? Vad heter ordföranden? Vad heter kommunalnämndens (drättselkammarens) ordförande?

3. Gör en förteckning över de viktigare kommunala nämnderna och styrelserna i hemkommunen, gärna i form av en tabell!
4. Klipp ur en annons om ett fullmäktigesammanträde och se efter vilka ärenden som skall behandlas! Klipp också ur referat av sammanträdet och redogör för beslutet!
5. Sök reda på den anslagstavla, där kommunala meddelanden anslås, den s. k. kommunens anslagstavla, och se efter vilka anslag som är uppsatta på den! Hör också efter vilka andra meddelanden som brukar anslås!
6. Ta reda på öppethållandetiderna hos de viktigaste kommunala institutionerna!
7. Ta reda på befolkningsutvecklingen i kommunen: ökning eller minskning! (Se senaste uppgifterna i ortstidningarna kring årsskiftet!)

Litteratur

- Eliasson, T.: Kultur i kommuner*
Grünthal, T.: Modern kommunalförvaltning
Jarild, H.-Andersson, N.: Kommunal kunskap
Kommunallagarna. Utg. av J. Olsson och T. Kaijser
Larsson, A.-Hedfors, N.: Kommunindelning och självstyrelse
Moberg, H.: Hur Stockholm styres
Olsson, J.: Svensk kommunalförvaltning
Sköld, P. E.-de la Motte, T.: Kommunal kunskap
Sundberg, T.: Kommunalrätt
Törnquist, H.-Wersäll, N.-E.: Kommunal demokratin i fara?
Årsbok för Sveriges kommuner

Litteratur och övrigt material för undervisningen om hemkommunen kan erhållas genom de kommunala myndigheterna och kommunens bibliotek.

Kommunens ekonomi

Om kommunens utgifts- och inkomststat har använts som underlag för orienteringen om den kommunala verksamheten, är det lätt att övergå från utgiftssidan till inkomstsidan. Vet eleverna, vilka penningkrävande verksamhetsgrenar kommunen har, inser de utan vidare, att det behövs motsvarande inkomster. Men även om den kommunala budgeten först nu presenteras för eleverna, bör de snabbt kunna sätta sig in i sambandet utgifter–inkomster.

Budgetarbetets huvudprinciper åskådliggörs med enkla exempel. Först beskrivs hur utgifterna skärs ned: Ange den ungefärliga kostnaden för en del nyanskaffningar till den egna skolan. Antag sedan att utrymmet för dessa är endast hälften av detta belopp. Välj så ut vad som måste strykas på önskelistan. Vad som sedan återstår förs upp på budgetens utgiftsida. På samma sätt går det till inom hela kommunalförvaltningen. Men observera att en del utgifter inte gärna kan skäras ned, t. ex. löner och driftskostnader. Skall man överhuvud ha verksamheten i gång, måste man också ta dessa kostnader. Stiger t. ex. lönerna, måste utgifterna automatiskt bli större, »automatiska kostnadsökningar». Det är huvudsakligen, när önskemål om utvidgningar och förbättringar skall tillmötesgå, som man måste »hålla igen», tills pengar kan skaffas.

Men kommunen kan ju alltid skaffa pengar genom skatter, säger någon. Ja, men orkar vi med större skatter?

Emellertid har kommunen andra inkomster. I en del fall kan en kommun ha fastigheter och skogar, som ger pengar. Kanske också — i större kommuner — elektricitetsverk, gasverk o. d. ger överskott, som kommer in i kommunens kassa. Alla kommuner får statsbidrag, dvs. staten ger pengar till vissa verksamhetsgrenar för att delvis täcka kostnaderna för dem. Ofta får staten och kommunerna bära ungefär hälften var av den ekonomiska bördan. Till slut måste också nämnas, att kommunerna kan ta upp lån för t. ex. uppförande av byggnader. Lånen betalas igen under en längre tidsperiod, t. ex. 30 eller 40 år. På så sätt behöver inte byggkostnaderna betalas av skattebetalarna under just de år bygget pågår, utan kostnaderna fördelas på en stor del av den tid byggnaden är i bruk.

Skatterna till kommunen är proportionella, dvs. man får betala i förhållande till sin inkomst i stort sett. Hur skatten beräknas, skall vi inte gå in på, förrän vi talar om skatterna till staten. Men det bör nämnas, att skatterna är olika höga i olika kommuner eller, som man brukar uttrycka det, skattetrycket är olika.

Arbetsuppgifter

1. Ta reda på skattesatsen i din hemkommun och jämför den med grannkommunernas! Hur har den ändrats på senare år (ökat, varit oförändrad eller minskat)? Rita ett diagram!
2. Vilka andra inkomster än kommunalskatten finns på utgifts- och inkomststatens inkomstsida i din hemkommun? Beloppen? Räkna ut procenttalen för de olika inkomstslagen! Gör det samma för de viktigaste utgifterna!
3. Hur stor är hundskatten i hemkommunen? Hur betalas den?

Litteratur

Se s. 45!

Den kommunala demokratins problem

Vilka bestämmer i kommunen? Gör fullmäktige det? Gör de kommunala förtroendemännen det (obs. benämningen kommunens styrelse för kommunalnämnd och drätselkammare)? Gör tjänstemännen det? Gör folket i kommunen det? Kommer du att få vara med och bestämma? Frågan kan kallas den kommunala demokratins problem.

Den kommunala självstyrelsen beror på kommunmedlemmarnas intresse och aktivitet. Hur bör vi som vuxna delta i det kommunala livet? Genom att rösta vid valen och åta oss förtroendeuppdrag, när vi blir erbjudna sådana. Vidare bör vi följa med vad som händer i kommunen och delta i debatten om kommunala frågor.

Några synpunkter på svårigheterna att engagera medborgarna i kommunalpolitiken bör anläggas: Frågornas alltmer komplicerade och tekniska natur, som gör, att fackmännens (tjänstemännens) inflytande lätt blir för stort. Storkommunernas och kommunblockens stora utsträckning, vilket medför minskade möjligheter till överblick över kommunens gemensamma angelägenheter och kanske även minskat intresse. Bristande tid för hårt arbetande människor, som i första hand behöver sköta sitt yrke och ägna sig åt familjen. Men efteråt bör framhållas, att svårigheterna kan och bör övervinnas.

Ett resonemang som det nu antydda måste givetvis göras mycket enkelt, helst med användande av konkreta typer, t. ex. den intresserade hr X., den dåligt informerade fru Y. och den jäktade hr Z. (Fantasinamn kan pigga upp!)

Litteratur

Se s. 45!

Landstinget

Under den första veckan i oktober finner man i tidningarna notiser om länets landsting. Vad gör landstinget? Har du besökt skoltandvården, sökt distriktssköterskan eller varit på lasarettet? I dessa och många andra fall kommer man i beröring med verksamhet, som landstinget svarar för.

Av landstingets utgifts- och inkomststat får man på samma sätt som i fråga om hemkommunen en överblick över landstingets verksamhet. Men det är i allmänhet tillräckligt att läsa referaten i ortstidningarna.

Något bör också sägas om valen av landstingsmän och landstingens val av ledamöter i riksdagens första kammare.

Ovanstående gäller givetvis ej för de landstingsfria städerna.

Viktigt är att klargöra skillnaden länsstyrelse-landsting.

Arbetsuppgifter

1. Gör upp en förteckning över landstingets verksamhetsgrenar i hemlänet!
2. Ta reda på vilka landstingsmän som kommer från din hemtrakt och försök få någon att berätta om ett landstingsmöte!

Litteratur

Sörndal, O.: Våra landsting och deras uppgifter

Upplysningar om litteratur och materiel för undervisning om det egna länets landsting kan erhållas genom landstingsdirektören eller landstingets kansli.

Aktuella internationella frågor

Innehållet i detta kursmoment blir beroende av dels vilka världspolitiska händelser som inträffar under läsåret, dels vilka typområden som behandlas inom geografin och vilka epoker som görs till föremål för utförligare behandling inom historien. I förra fallet torde tidningar, radio och TV få leverera materialet. Lärarens roll blir framförallt att förklara och kommentera. Namn och termer bör antecknas. Vad som döljer sig »bakom rubrikerna» kan avslöjas på detektivvis: man fogar ihop fakta från olika håll och drar slutledningar samt försöker gissa sig till vad som inte står i tidningarna eller kommer med i radio- och TV-programmen. Särskild träning i tidningsstudier underlättar detta arbete.

Målet är emellertid inte bara en orientering i internationella frågor utan lika mycket ökad förståelse för andra länders problem och andra folks levnadssätt och livsinställning. Detta sker dock bäst i nära samverkan med historie- och geografierundervisningen. På samhällskunskapen faller då närmast jämförelsen mellan utländska och svenska institutioner. Välj Kongo som exempel! Styrelsesättet i Kongo behandlas, och man frågar t. ex.: Hur styrs Kongo? Är landet en demokrati? Hur fungerar förvaltningen? Hur klarar man finanserna? Hur är förhållandet till FN? Kan landet få hjälp utifrån för att gå en lyckligare framtid till mötes?

Litteratur

- Benham, F.:* Ekonomisk hjälp till underutvecklade länder
Björnberg, A.: FN. En handbok
Borgström, Y.: Mat för miljarder
Båveryd, L. m. fl.: Befolkningsexplosionen och världens resurser
Eriksson, G.: Världens livsmedelsförsörjning
Europamarknadsdebatten. En antologi. Utg. av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
Fakta om FN. Utg. av Svenska FN-förbundet
Hepling, S.: Kampen mot världsnöden
Herz, U.: En värld i förvandling
Internationella organisationer. Utg. av Sveriges Allmänna Exportförening

Kristensen, T. m. fl.: Den ekonomiska världsbalansen
Langeland, A. S.: Fagre nye verden
Myrdal, G.: Rika och fattiga länder
Odhner, C. E.: Sverige i Europa
Petersen, J.: Det nya Afrika
Petrén, G.: Europarådet under tio år
Serdén, H.: Vår mänskliga rätt
Världspolitikens dagsfrågor. Utg. av Utrikespolitiska Institutet
Ahman, T.-Schalin, G.: En delad värld. Världspolitisk atlas

Litteratur och undervisningsmateriel kan erhållas från bl. a.:
Nämnden för Internationellt Bistånd, Kungsgatan 10, Box 7296,
Stockholm 7. Telefon: (08) 24 56 00
Svenska FN-förbundet, Kronobergsgatan 27, Stockholm K. Tele-
fon: (08) 54 49 58, 54 49 59
Svenska Unescorådet, Vasagatan 15-17, Stockholm C. Telefon:
(08) 20 58 23
Utrikespolitiska Institutet, Birger Jarlsgatan 20, Stockholm Ö.
Telefon: (08) 10 71 79

ÅRSKURS 9

Orientering om fortsatt utbildning

Liksom i föregående årskurser bör läsårets första lektion ägnas åt en orientering om ämnen och kurser. Huvuddelen av studieorienteringen skall dock behandla vägledning om utbildningen efter grundskolans slut. Begreppet utbildning tas då i en mycket vid bemärkelse. Även den elev som går direkt från grundskolan ut i förvärvslivet får ju ett slags utbildning genom praktiken i yrket under den första tiden.

Uppdelningen på olika linjer kräver givetvis en motsvarande differentiering av den teoretiska yrkesorienteringen. Men samtidigt bör undvikas, att orienteringen blir ensidigt inriktad på en enda eller ett fåtal sektorer av yrkeslivet. Eleverna bör nämligen inte få den uppfattningen, att de är uteslutande hänvisade till de yrken för vilka respektive linjer förbereder. De som valt en mera praktiskt betonad linje kan behöva en allmän översikt av studievägarna till studentexamen, medan de som valt den gymnasieförberedande linjen lämpligen orienteras om utbildningen i några praktiska yrken. Givetvis måste dock huvudvikten läggas vid yrken, som respektive linje speciellt förbereder för.

I broschyren *Skola och yrke* finner man huvuddelen av den materiel, som är erforderlig för den första översiktliga genomgången. Det kan vara motiverat att ta till utgångspunkt ett allmänt resonemang om behovet av yrkesutbildning. Man kan peka på de fördelar som erbjuds yrkesutbildad arbetskraft, t. ex. större lätthet att få anställning, oftast trevligare och trivsammare arbete, i regel högre lön och andra förmåner, mindre risk för arbetslöshet och kanske bättre pensionsförmåner.

Det måste framhållas, att det i allmänhet finns flera utbildningsvägar till ett och samma yrke. Genom enkla skisser kan de olika vägarna åskådliggöras och skillnaderna markeras. De principiella olikheterna mellan t. ex. utbildning på arbetsplatsen, i industriskola eller yrkesskola behöver ej mar-

keras, men själva metoderna för utbildningen, omfattningen och tiden måste ägnas uppmärksamhet.

Även om redogörelsen för utbildningsvägarna i första hand syftar till vägledning för de enskilda elevernas yrkesutbildning, får samhällsaspekterna inte skymmas bort. Tvärtom torde en nära anknytning till kursavsnittet om undervisningsväsendet vara att rekommendera. Detta kan göras så, att genomgången av de för eleverna aktuella utbildningsvägarna kompletteras med en sammanfattande översikt av hela utbildningsväsendet. Vuxenundervisningen bör härvid särskilt uppmärksammas, t. ex. genom studium av kapitlet »Att läsa vidare» i broschyren *Skola och yrke*.

I samband med redovisningen av utbildningsmöjligheterna är det naturligt att understryka skolbetygens värde, vare sig betygen skall direkt användas vid platsansökningar efter skolgångens slut eller de skall åberopas vid ansökan till andra utbildningsanstalter. Dock måste poängteras, att betygen inte är ensamt utslagsgivande för elevernas framtid, utan att de personliga egenskaperna fäller utslaget i det långa loppet.

Möjligheterna att erhålla studiehjälp i form av stipendier och lån skall givetvis redovisas, eftersom de kan ha utslagsgivande betydelse för valet av studieväg efter den obligatoriska skolan. Det kommer dock mindre an på att meddela upplysningar om exakta belopp än att ge en föreställning om den ungefärliga andelen av de totala studiekostnaderna, som kan täckas genom studiehjälpen.

Till slut ägnas uppmärksamhet åt problemet *Ungdomen och arbetsmarknaden*. Detta erbjuder en naturlig inkörspport till det komplex av samhällsfrågor som bör behandlas inom de viktiga kursavsnitten om arbetsmarknad och socialpolitik. En praktisk demonstration av hur det går till att söka en anställning, skriftligt eller personligen, utgör väl den enklaste introduktionen. En jämförelse mellan hur man bör skriva eller uppträda med hur man inte bör skriva eller uppträda, blir säkerligen mycket tankeväckande. Kan en sådan övning genomföras med användning av riktiga ansökningshandlingar resp. förläggas till ett personalkontor eller liknande, vinner den ytterligare i konkretion. Speciell omsorg bör ägnas åt att

inskräpa regler, som gäller för betygsavskrifter och fotostatkopior: att en avskrift skall vara bevittnad, att handlingar, som hör till samma ansökan, bör numreras och ordnas i tidsföljd till en s. k. meritförteckning. Helst bör de praktiska övningarna ske i nära samverkan med undervisningen i svenska. På svenskämnet ankommer också att samverka med samhällskunskapen i fråga om förklaringar av ord och begrepp i platsannonser.

För den fortsatta behandlingen av arbetsmarknaden kan ett fingerat exempel användas: en pojke eller flicka börjar på en arbetsplats och kommer underfund med alla regler som gäller där. Detta kan också leda till resonemang om praktiskt taget hela socialpolitiken, i varje fall hela arbetsmarknadspolitiken.

Arbetsuppgifter

1. Ta reda på i broschyren *Från skola till yrke* vilka skolor för yrkesutbildning som finns i hemorten och i länet! Rita in dem på en karta!
2. Gör upp förteckningar över yrken, som fordrar avgångsbetyg (minimibetyg) från a) grundskola eller realskola (ev. flickskola), b) yrkesskola, c) gymnasium!
3. Samla platsannonser och anteckna, gärna i tabellform, önskemålen eller kraven beträffande ålder, utbildning, praktik m. m. Lagg märke till mera obestämda krav, t. ex. kunnig, rutinerad, erfaren, och diskutera innebörden av dem i de olika fallen! Vänd dig om möjligt till någon person som känner väl till ifrågavarande yrke för att få en närmare förklaring! Använd telefon för att få kortare upplysningar!
4. Hör efter med några ungdomar som du känner närmare och som nyligen fått sin första plats, vad de hade för utbildning eller kompetens, när de fick plats och vad de fick i lön! Jämför sedan utbildning och lön i dessa fall!
5. Vad kan ansökningshandlingarna säga om den sökande utom de betyg som de innehåller? Observera sådant som själva ansökans formulering, numrering och bevittning av avskrifter, namnteckning samt i fråga om handskrivna handlingar handstilen!
6. Skriv en platsansökan med ledning av förebilder ur någon handledning för platssökande, t. ex. den som utgivits av Dagens Nyheter!
7. Diskutera några problem för nybörjare på en arbetsplats! Hur

skall man uppträda, när man får utföra sysslor, som man inte tycker är »roliga», t. ex. om en affärsexpedit får sopa golv? Vad skall man säga, när chefen vill, att man skall »arbeta över» en kväll, då man har tänkt att t. ex. gå på en fotbollsmatch? Hur uppträder man, om man kommer för sent en morgon på grund av försovning eller bussförsening?

Pressen och övriga organ för opinionsbildningen

Tidningsstudierna kan i denna årskurs ges en större fördjupning. Särskilt för de elever som inte fortsätter skolgången efter den obligatoriska skolans slut är det av största betydelse, att de lär sig tekniken att läsa tidningar på rätt sätt. Dagstidningarna blir nämligen även i TV-åldern ett av de viktigaste medlen för medborgaren att orientera sig om vad som sker i nuet.

Till utgångspunkt kan man ta en aktuell debattfråga av politisk, social eller ekonomisk art. I klasser, där det är ogörligt att skapa intresse för mera teoretiskt betonade spörsmål, kan det vara nödvändigt att i stället börja med någon fråga som ligger mera centralt inom elevernas intressesfär, t. ex. idrottsaktualiteter. Det går i allmänhet bra att även på ett sådant område få fram olikheter mellan olika tidningars ståndpunkter. Men till sist bör dock någon politisk fråga analyseras. Inledningsvis kan läraren med några enkla exempel demonstrera, hur man letar reda på uttalandena och framförallt *var* man finner dem. För att undvika distraherande moment är det oftast lämpligt att inte använda hela tidnings-exemplar utan göra urklipp eller stenciler, helst elektrostenciler. Härigenom vinner man värdefull tid, en fördel som väl får anses mer än väl uppväga nackdelen av att eleverna får mindre träning att själva orientera sig i tidningarna. Denna allmänna orientering förutsätts ju för övrigt ha skett i föregående årskurser.

Redan de rubriker som olika tidningar sätter över artiklar, som behandlar samma händelse, t. ex. en riksdagsdebatt, ger anledning till kommentarer och kan visa vederbörande tidnings ställningstagande. Men mera givande blir en systematisk

»jakt» efter meningar, uttryck och enstaka ord, som ger tydliga belägg för en tidnings uppfattning i en viss fråga. För att få en klar överblick och en lättläst jämförelse är det ett gott grepp, om man samlar och ställer upp materialet i tabellform, så att skillnaderna direkt kan avläsas på samma rader. Resultatet beror givetvis på klassens intresse och standard. Även ett till synes magert utbyte kan ha den inte oväsentliga betydelsen, att eleverna dock fått någon uppfattning om det för vuxna medborgare i en demokrati naturliga sättet att hämta politisk upplysning ur tidningarna, nämligen att sätta sig in i och följa den politiska debatten.

Som ett komplement till den nu beskrivna textanalysen kan göras en motsvarande bildanalys. De politiska karikatyrerna i dagstidningarna erbjuder ett mycket tacksamt material. Att börja med detta kan tyckas lockande på grund av att eleverna har lättare att fatta bildspråk, men det kan visa sig vara en svårframkomlig väg, om deras politiska orientering är svag. Det blir då en både krävande och tidsödande uppgift för läraren att ge den nödvändiga bakgrund som fordras för att eleverna skall kunna — åtminstone nödortfigt — begripa tecknen och symbolerna. Som stimulerande arbetsuppgifter på ett senare stadium är det däremot mycket tacksamt att låta eleverna på arbetsblad under lärarens ledning besvara frågor i anslutning till teckningarna.

Helt tillfredsställande kan dock tidningsstudierna inte bli genom att enbart bedrivs i klassrummet under lärarens ledning. En närmare kontakt med tidningsmän och arbetet på en tidning är nödvändigt för att ge eleverna en inblick i den moderna journalistiken. Studiebesök på en tidning, intervjuer med journalister eller visning av film eller bildband om framställandet av en tidning är härvidlag de naturliga hjälpmedlen.

Som en övergång från tidningsstudiet till en orientering om övriga opinionsbildningsmedia kan man — vid sidan av tidningarnas radio- och TV-programspalter — använda de numera vanliga radio- och TV-sidorna i de största dagstidningarna. Man gör därvid eleverna uppmärksamma på samspellet mellan dessa media. Tidningarna måste orientera sina läsare om radio- och TV-program. Omvänt kan man ibland

få höra och se, hur radion och televisionen utnyttjar material, som sedan gammalt brukar höra till tidningarnas stoff. I radions morgonnyheter t. ex. kan man få höra refereras nyheter ur de stockholmska morgontidningarna.

Ett mera systematiskt studium av radion och televisionen som opinionsbildare kan knappast fordras. Det bör räcka med att fästa uppmärksamheten vid några väsentliga problem, t. ex. nyhetsförmedlingens objektivitet, betydelsen för bildningsverksamheten, riskerna för dold propaganda och reklam, behovet att tillfredsställa olika smak- och intresseriktningar, ställningen som halvstatliga institutioner med en viss monopolkaraktär, ansvaret för och övervakningen av programsättningen.

En givande undersökning är att jämföra hur samma nyhetsmaterial presenteras i tidningarna, i radio och i TV. Ta t. ex. ett viktigt riksdagsbeslut, som i tidningarna refereras till sitt huvudsakliga innehåll och kommenteras på ledarsidan, i radio refereras i nyheterna och kommenteras i Dagens eko, i TV omtalas i Aktuellt och görs till föremål för närmare analys i specialreportage osv.

Lägg också märke till hur olika redigeringen är i morgon- och kvällstidningarna: samma nyhet kan vara stort uppslagen i morgontidningarna, om den är »färsk», då dessa går i tryck, men får en ganska undanskymd plats i kvällstidningarna, medan omvänt kvällstidningssensationerna kan bli små notiser i följande dags morgontidningar.

Filmer får väl inte helt förbigås i en översikt av opinionsbildningsmedia, även om deras betydelse vid jämförelse med de ovannämnda torde vara väsentligt mindre numera. Upplysnings- och propagandafilmer kan dock ha stora verkningar. Som exempel kan tas kortfilmer om olika samhällsproblem: alkoholmissbruk, trafiksäkerhet osv.

Litteratur

Alexanderson, N.: Svensk tryckfrihet

Data om svensk dagspress. Utg. av Svenska Arbetsgivareföreningen i samarbete med Industrins Presstjänst

Från Marathon till Stureplan. Utg. av Svenska Pressbyrån

Huset som aldrig sover. Utg. av Dagens Nyheter och Expressen

När Var Hur 1956 s. 394; 1957 s. 389, 391; 1958 s. 338, 339,

342, 346; 1960 s. 338, 345; 1961 s. 336, 338, 339, 344; 1962 s. 336, 341; 1963 s. 308, 309, 319

Pers, Y.: Våra dagstidningar

Propagandakritik och samhällssolidaritet i skolundervisningen. Utredningar i skolfrågor, 1

TS-boken. Utg. av AB Tidningsstatistik

Westerståhl, J.-Jansson, C.-G.: Politisk press

Winqvist, T. F.: En skrift om TT och dess föregångare

Litteratur och undervisningsmateriel kan erhållas genom hänvändelse till tidningarna. För Stockholmspressen hänvisas till: Aftonbladet, Vattugatan 12, Box 157, Stockholm 1. Telefon: (08) 22 62 00 eller 22 62 40 (riks)

Dagens Nyheter, Klara Västra Kyrkogata 6, Box 138, Stockholm 1. Telefon: (08) 22 40 00 eller 22 40 20 (riks)

Expressen, Klara Västra Kyrkogata 7, Box 341, Stockholm 1. Telefon: (08) 22 48 00 eller 22 48 20 (riks)

Stockholms-Tidningen, Vattugatan 12, Box 448, Stockholm 1. Telefon: (08) 22 20 00 eller 22 20 80 (riks)

Svenska Dagbladet, Rålambsvägen 7, Box 594, Stockholm 1. Telefon: (08) 22 50 00 eller 22 50 20 (riks)

Medborgarinflytande genom organisationer och partier

I årskurs 8 behandlades organisations- och partiväsendet i anslutning till hemkommunens förhållanden. I årskurs 9 skall anläggas ett vidare perspektiv: organisationerna och partierna som instrument för den moderna demokratin.

För att få en allmän överblick över »Organisations-Sverige» måste orienteringen om organisationerna göras någorlunda utförlig. Samma uppläggning och arbetssätt som i årskurs 8 kan härvidlag komma till användning. Anknytning kan ske till elevorganisationer (Seco, skolföreningar). Men på denna grund skall sedan byggas en framställning om organisationernas inflytande, t. ex. vid avtalsförhandlingarna på arbetsmarknaden.

Det bör framhåvas, att de reella avgörandena i många fall träffas vid förhandlingar, som de stora organisationerna för med representanter för de kommunala och statliga myndigheterna. De enskilda medborgarnas möjlighet att påverka av-

görandena beror då på deras aktiva engagemang inom organisationerna. De som står utanför organisationerna har däremot mycket små chanser att få gehör för sina åsikter annat än i undantagsfall. Sådana undantagsfall utgör de politiska valen, där rösträtten får utövas oberoende av om väljaren tillhör ett politiskt parti eller inte. Men även i detta fall betyder partianslutning ett väsentligt ökat inflytande, framförallt genom rätten att delta i nominering av kandidater.

I stort sett bör behandlingen av detta kursmoment leda fram till att eleverna får en klar föreställning om hur genomorganiserat det moderna samhället är, hur nödvändiga organisationerna är för att demokratin skall fungera, hur angeläget det är, att medborgarna aktivt deltar i organisationernas arbete, och hur viktigt det är att se till att organisationerna inte gör sig skyldiga till maktmissbruk. Samma synpunkter bör anläggas på partiväsendet. Självfallet måste hela tiden resonemangen bygga på aktuella, lättillgängliga exempel, gärna hämtade ur tidningar och tidskrifter.

Litteratur

- Formerna för kontakt och samverkan mellan Staten och organisationerna.* Statens offentliga utredningar. 1961: 21
Heckscher, G.: Staten och organisationerna
Håstad, E.: Det moderna partiväsendets organisation
Håstad, E.: Partierna i regering och riksdag
Johansson, H.: Folkkrörelserna

Riksdagen

En rimlig målsättning för grundskolans orientering om riksdagen är väl att ge den information som behövs för att läsa och förstå referaten från riksdagsarbetet i pressen, radion och televisionen. Härvid framstår som en naturlig utgångspunkt tidningsstudier. Eftersom riksdagshändelserna ger rikligt stoff, bör studiet av riksdagen sättas in så tidigt som möjligt under läsåret. Detta innebär, att det lämpligen sätts i gång vid höstriksdagens början. Visserligen får man då inte

den mera färgstarka uvertyr som vårriksdagens högtidliga öppnande erbjuder, men detta kan i viss mån kompenseras, om läraren själv ger en skildring, gärna illustrerad med tidningsurklipp, bandupptagningar eller bilder, från början av årets vårriksdag.

Redogörelsen för riksdagens konstituering bör ges ett jämförelsevis stort utrymme, särskilt med tanke på att man därigenom naturligt kan presentera organisationen och de många nya termerna, såsom plenum, talmän, propositioner, motioner, interpellationer, utskott, bordläggning, debatt och åtskilliga andra. Naturligtvis bör urvalet begränsas med hänsyn till klassens standard: för den gymnasieförberedande linjen bör en större utförlighet eftersträvas. Hela tiden måste läraren hålla i minnet, att organisationen är mindre väsentlig än verksamheten. Endast vad som behövs för att skildra ett ärendes gång bör medtagas.

Eftersom eleverna i årskurs 8 gjort direkt bekantskap med hemkommunens beslutande organ, kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige, kan riksdagen med framgång jämföras med fullmäktige — fullmäktige för hela landet. Olikheter kan i övrigt hänföras till den olika terminologin.

För att konkretisera riksdagsarbetet kan man följa en riksdagsmans verksamhet. Man börjar med valet på hösten, påpekar att den nyvalde inte får ta plats i riksdagen förrän på nyåret, beskriver introduktionen i partigrupperna, konstaterar var han placeras i kammaren (»Sörmlandsbänken» osv.), redogör för öppningssammanträdet med ålderspresidenten, skildrar det högtidliga öppnandet på rikssalen och konstitueringen av utskotten m. m. under de första veckorna samt remissdebatten. På liknande sätt kan hans fortsatta verksamhet konkretiseras: hur han väcker en motion (eller framställer en interpellation), hur motionen behandlas (eller interpellationen besvaras), och vad resultatet blir, ev. en riksdagsskrivelse (eller ett löfte från ett statsråd om åtgärder).

»Riksdagsåret» ger flera tillfällen att aktualisera riksdagens arbete: remissdebatten, någon annan större politisk debatt, beslutet om anslagen till någon huvudtitel, t. ex. om undervisningsväsendet, dechargedebatten osv.

Arbetsuppgifter

1. Vilka riksdagsmän kommer från din hemtrakt (det egna länet) och vilka partier tillhör de?
2. Samla klipp ur tidningarna vid vårriksdagens öppnande eller vid höstriksdagens början! Vad heter talmännen, och vilka partier tillhör de? Vad innehåller trontalet i huvudsak? Berätta sedan för kamraterna om vad som tilldragit sig vid riksdagens början! Sätt också upp urklippen i klassrummet!
3. Läs under en eller ett par veckor i tidningarna om riksdagsarbetet! Skriv upp ord och uttryck, som behöver förklaras, sök finna förklaringarna i ordlistor, uppslagsböcker eller läroboken och anteckna dem!

Litteratur

Andrén, N.: Från kungavälde till folkvälde

Andrén, N.: Svensk statskunskap

Ekman, R.: Hur svenska riksdagen arbetar

Hesslén, G.: Statskunskap

Malmgren, R.: Sveriges författning

Malmgren, R.: Sveriges grundlagar och tillhörande författningar.

Utg. av E. Fahlbeck och H. Sundberg

Nyman, O.: Parlamentarismen i Sverige

Wallensteen, I.: Våra grundlagar

Regeringen

Regeringen måste givetvis behandlas samtidigt med riksdagen. Det går helt enkelt inte att tala om riksdagsarbetet utan att nämna regeringen. Från vissa synpunkter kan det till och med vara mera motiverat att börja med regeringen, innan man behandlar riksdagen. Man kan då lättare följa ett ärende från beredningsstadiet till riksdagsbeslutet.

En jämförelse med kommunalnämnd resp. drätselkammare eller en föreningsstyrelse kan säkerligen underlätta för eleverna att få en riktig uppfattning om regeringens funktion i statslivet. Går man in på det parlamentariska systemet, kan även detta konkretiseras med denna metod. Liksom man inom en förening väljer till styrelse de personer som har medlemmarnas förtroende, utses till ledamöter i regeringen personer, som har riksdagens förtroende. I en förening finns nästan

alltid, precis som i riksdagen, olika åsiktsriktningar representerade. Det räcker då, att styrelsen resp. regeringen kan lita på stödet från en majoritet; minoriteten får sedan lojalt foga sig. Den viktiga skillnaden, att en styrelse utses av föreningsmedlemmarna men en regering av konungen, måste dock påpekas.

Konungens roll belyses bäst genom att hans roll vid regeringsbildandet berörs, även om några detaljer ej bör tas med. Vidare bör eleverna få kännedom om konungens uppgifter som ordförande i konseljen och hans representativa funktioner.

Statsrådets sammansättning är av underordnad betydelse för förståelsen av regeringens verksamhet. Att låta eleverna räkna upp regeringsledamöterna är närmast meningslöst. Där emot kan det vara motiverat att ta reda på, vilken departementschef som har hand om ett visst aktuellt ärende. Likaså bör väl varje elev känna till, vem som är chef för ecklesiastikdepartementet och därmed i sista hand ansvarig för hela undervisningsväsendet.

Huvudvikten bör läggas vid formerna för handläggningen av ett regeringsärende och regeringens befogenheter. Det torde dock vara tillräckligt med omnämnande av berednings- och beslutsförfarande vid statsrådsberedning och konselj. I dagstidningarna kan eleverna säkert själva finna exempel på ärenden, som avgjorts av Kungl. Maj:t. Men också bedömningen och kritiken av regeringen och enskilda ledamöter av statsrådet bör uppmärksammas. Finner man några frågor som nära berör eleverna själva, t. ex. ungdomsfrågor, kan man utan tvivel påräkna ett livligt engagemang för och emot regeringens åtgärder. Det kan vara mödan värt att på detta sätt söka belysa regeringens verksamhet som både administrativ och politisk institution.

Arbetsuppgifter

1. Klassen bildar regering. »Statsråden» redogör för »sina» departement. Var och en följer sedan i tidningen de ärenden som hör till departementet och ger klassen korta meddelanden härom.

2. Ta reda på i en kalender när den nuvarande regeringen bildades! Vilket eller vilka partier är representerade i regeringen?

Litteratur

Se s. 60!

Regeringsarbetet. Statens offentliga utredningar. 1959: 16

Statsförvaltningen

Egentligen finns ingen fast gräns mellan kursmomenten »Regeringen» och »Statsförvaltningen». Ett statsråd tillhör regeringen men är samtidigt chef för en gren av statsförvaltningen. En bild kan visa detta: Gör man en skiss, som visar statsrådets platser kring bordet i konseljsalen, kan teckningen lätt utvidgas med streck, som leder från departementscheferna till departementen och vidare till några centrala ämbetsverk. Att införa titlar på ämbetsmän och tjänstemän torde dock vara meningslöst på detta stadium: tjänster och befattningar blir tomma benämningar. Endast i sådana fall, där man kan närmare beskriva verksamheten, är det motiverat att nämna befattningshavarna.

Hur förvaltningen arbetar skall vara huvudtemat. Rent praktiska upplysningar bör inflikas: att man kan vända sig till registratören eller kommissionären i ett verk med förfrågningar, att handlingar i allmänhet är offentliga och kan studeras hos vederbörande myndighet, att man i de flesta fall kan anföra besvär och har rätt att få besvärshänvisning, att det ofta är nödvändigt att iaktta vissa formaliteter. Andra nyttiga färdigheter kan eleverna förvärva genom övningar i att göra framställningar till myndigheter, naturligtvis i enkel form och med närliggande önskemål, t. ex. ansökningar om körkort och pass. Samverkan med undervisningen i svenska är härvid självklar.

Ett körkortsärende kan ge anledning till resonemang om många problem inom förvaltningen: Hur och var skaffar man de nödvändiga handlingarna? Varför behövs alla dessa? Varför använder man formulär och blanketter? Vilka personer är inkopplade på ärendet? Vad tjänar körkortsregistret till? Var-

för tas det ut en avgift för körkortet? Vad beror det på att ärendet tar så lång tid?

Körkortsärendet ger anledning till att närmare se på länsstyrelsens verksamhet. Ur telefonkatalogen kan hämtas uppgifter om länsstyrelsens organisation. Mer än en snabbskiss kan det väl inte bli fråga om, annat än i det fall ett studiebesök kan ordnas.

I klasser, som är mindre teoretiskt intresserade, torde det vara nödvändigt att ytterligare konkretisera och förenkla framställningen. Den lokala statsförvaltningen på kommun- och länsplan kan schematiskt jämföras med kommunalförvaltningen och behandlas i likhet med denna som ovan. Det torde nämligen vara rätt likgiltigt för eleverna, om en förvaltningsgren är statlig eller kommunal. Det väsentliga är, som ovan framhållits, att eleverna får ett begrepp om själva verksamheten.

Vill man uppnå en ännu närmare anknytning till kommunalkunskapen är det lämpligare att behandla statsförvaltningen före regering och riksdag. Ordningsföljden statsförvaltning—regering—riksdag ger också en enkel linje, om man vill följa ett ärende från beredningen inom ett ämbetsverk till riksdagsbeslutet.

Arbetsuppgifter

1. Läs »Officiellt» eller motsvarande i en dagstidning under ett par veckor, klipp ur och ordna materialet! Ta reda på under vilka departement som de olika myndigheterna hör!
2. Vad heter landshövdingen i ditt län, och hur är länsstyrelsen där organiserad (se telefonkatalogen!)?
3. Ta reda på hur ett ärende går från skolstyrelsen till läns skolnämnden, skolöverstyrelsen och ecklesiastikdepartementet!
4. Ge exempel på centrala ämbetsverk och ta reda på vad deras verksamhet omfattar!

Litteratur

Andersson, G.: Vem gör vad i länen?

Eek, H.: Det offentliga och det hemliga

Heckscher, G.: Svensk statsförvaltning i arbete

Hesslén, G.: Den svenska förvaltningen

Lindell, C. G.: Hur statsförvaltningen arbetar. Utg. av Brevskolan
Petrén, G.: Domstolar, departement och ämbetsverk
Sundberg, H.: Allmän förvaltningsrätt

Statens finanser

Hemma har eleverna säkert hört talas om »skatten», och att en stor del av inkomsten går till skatt. Varför betalar vi då så dryga skatter? Kommunalskatten har behandlats redan i årskurs 8. Staten måste skaffa sig inkomster på samma sätt som kommunen, dvs. till största delen genom skatter. Att skatterna ökat på senare tid kan förklaras med att statens och kommunernas verksamhet starkt ökat. I äldre tid ingrep inte det allmänna på så många områden som nu för tiden. Man kan jämföra en budget från tiden kring sekelskiftet med den senaste statsverkspropositionen — en jämförelse som dock endast torde kunna genomföras i mera intresserade klasser. Däremot bör i varje klassavdelning den senaste budgeten presenteras för eleverna. Denna återfinns i årets almanacka eller i en tidning för dagen efter riksdagens öppnande.

Aktualitetskravet tillgodoses bäst, om detta kursavsnitt ansluts till statsverkspropositionens framläggande. I en teoretiskt orienterad avdelning kan man diskutera de statsfinansiella problemen, eventuellt på grundval av finansministerns redogörelse för budgetförslaget i radio och TV.

Nästa problemkomplex rör deklaration och taxering. Momentet kan tidsmässigt utan svårighet anslutas till genomgången av statens budget, eftersom deklara-tionsblanketter kan anskaffas under senare delen av januari. Dessa skall utgöra arbetsmaterial för praktiska övningar. För principiella resonemang och lärarens egen information bör anskaffas deklara-tionshandledningar. Sådana kan fås bl. a. på varje bankkontor. Även ur dagstidningarna kan man hämta deklara-tionsråd och anvisningar. Från exemplen i handledningarna kan man få siffermaterial och andra uppgifter som används för elevernas ifyllnadsuppgifter. Dessa senare bör göras mycket enkla; specialdeklaration av t. ex. fastigheter bör ej förekomma annat än i undantagsfall. Övningarna lämpar sig även som grupp-

arbete. Hänsyn bör tas till elevernas yrkesinriktning; de måste känna, att uppgifterna syftar till att förbereda dem för deras framtida deklarationsskyldighet.

Taxeringsmyndigheternas befattning med deklARATIONERNA berörs endast flyktigt. Beräkning av skatten med ledning av en viss självdeklaration är en mycket kvalificerad uppgift, som i regel endast särskilt intresserade elever kan ge sig i kast med. Däremot bör inskärpas vikten av att de skattskyldiga medborgarna lär sig kontrollera sina skattsedlar. De grundläggande begreppen kan lättare läras in, om eleverna får se, hur en skattsedel ser ut. Av diskretionsskäl är det dock ej lämpligt, att eleverna själva tar med föräldrarnas skattsedlar. Bättre är, att läraren visar sin egen skattsedel, eventuellt för ett tidigare år, men helst bör icke ifyllda sedlar anskaffas från härads-skrivarkontoret.

Arbetsuppgifter

1. Ordna departementens huvudtitlar i storleksordning! Vilka är de »fyra stora»? Räkna ut hur stor del av driftbudgeten, som de tar i anspråk! Rita också ett stapeldiagram, som åskådliggör samtliga huvudtitlars storlek!
2. Hur stor är statsskulden?

Litteratur

Se s. 60!

Eskilson, S.: Statens finanser

Riksdagens budgetarbete. Statens offentliga utredningar. 1959: 16

Silverstolpe, G.: Rikets finanser

Welinder, C.: Offentlig hushållning

Samhällsekonomi

Startpunkten för undervisningen i samhällsekonomi kan väljas antingen i privatekonomin eller i den offentliga ekonomin (statens och kommunernas). I förra fallet fångas intresset hos eleverna lättast genom att läraren tar upp deras aktuella ekonomiska problem: vad deras fickpengar och andra inkomster räcker till eller vad de inte räcker till. Samma problem har samhället, påpekar man. Både för den enskilde och för samhället gäller i ekonomin lagen om knappheten.

Alternativet med utgångspunkt från den offentliga ekonomin förutsätter något mer teoretiska resonemang redan från början. Man börjar exempelvis med att påvisa, hur den offentliga sektorn egentligen är en del av det som vi brukar kalla samhällsekonomi. Den privata sektorn med företagen och hushållen förs in i bilden som förberedelse till en framställning av det ekonomiska kretsloppet.

Vid valet mellan alternativen bör man främst ta hänsyn till klassens förmåga av teoretiskt tänkande. Början i privatkonomin har den fördelen, att utsikterna att få klassen intresserad är större och att framställningen successivt kan föras fram mot en — låt vara mycket elementär — teorikunskap. Momentet kan också inplaceras i kursen vid någon tidpunkt under läsåret, då andra aktualiteter inte pockar på uppmärksamhet, medan anknytningar till den offentliga hushållningen är bundna till momentet Statens finanser.

Att både de institutionella och de funktionella aspekterna skall belysas är klart. Lika tydligt är, att all nationalekonomisk teori är betydligt mera svårtillgänglig än en beskrivning av de ekonomiska institutionerna och deras verksamhet för elever på detta åldersstadium. Kraven på förenkling måste därför drivas särskilt långt, när det gäller framställningen av samhällsekonomiska sammanhang. Askådligheten blir större, om de föregås av en relativt grundlig orientering om institutionerna. Att bygga upp en kretsloppsmodell utan att eleverna har en klar uppfattning om de ekonomiska institutionerna som möjliggör och deltar i kretsloppet är meningslöst. Det vore som att skildra blodomloppet hos ett djur utan att — åtminstone i stora drag — beskriva djurets anatomiska byggnad.

Det primära blir sålunda att bibringa eleverna en säker uppfattning om grundläggande företeelser, såsom hushåll, företag, banker (kreditinstitut) och försäkringsbolag. Kommunernas och statens ekonomiska verksamhet belyses också, om så inte skett tidigare. Material för en konkret skildring finns på detta område i överflöd, tack vare den informationsverksamhet de ekonomiska institutionerna bedriver.

För de teoretiskt mindre intresserade blir denna »deskrip-

tiva» del huvudsaken. »Kretsloppet» kan dock även för dessa bli fattbart, om de under studiebesök och liknande ställs inför frågorna »Varifrån?» och »Vart?» T. ex.: Varifrån kommer de råvaror som används vid produktionen i en fabrik? Vart går de färdiga produkterna? Varifrån kommer pengarna i en bank? Vad gör banken med pengarna? Hur får ett företag pengar (kapital)? Vad använder företaget pengarna till? Hur kommer inkomster till hushållet? Vart går dessa pengar? Av pusselbitarna kan sedan göras en helhetsbild. I grund och botten är det samma område, man här rör sig på som inom yrkesorienteringen.

I klassrummet kan kretsloppsresonemang föras med hjälp av teckningar på svarta tavlan med åtföljande kommentarer. För att aktivera eleverna är det lämpligt att stencilera arbetsblad av blindkartetyp, dvs. teckningar, på vilka linjer och pilar är inritade, men där beteckningarna (hushåll, företag, myndigheter etc.) saknas. Eleverna fyller då i dessa samtidigt som läraren ritar på tavlan och förklarar. Hur utförlig och detaljerad modell av de ekonomiska sammanhangen man kan åstadkomma med denna metod, beror naturligtvis i sista hand på klassens receptionsförmåga. I valet mellan en detaljrik men svåröverskådlig bild och en schematiserad men enkel, är det i de flesta fall rådligt att nöja sig med schematiseringen.

Sambandet mellan privatekonomi och samhällsekonomi kommer på ett naturligt sätt in i en framställning, som bygger på en kretsloppsmodell. Hushållen som konsumenter spelar ju en avgörande roll; deras efterfrågan på varor bestämmer i sista hand produktionens storlek och inriktning. Den s. k. tonårsmarknaden måste särskilt uppmärksammas. Ungdomarna blir i våra dagar en allt betydelsefullare konsumentgrupp och dessutom en kategori, som kan antas vara speciellt påverkbar av propaganda och reklam. En saklig framställning av hur man kan påverka produktionen och distributionen genom att efterfråga goda kvaliteter, vara prismedveten, välja gynnsamma inköpstillfällen osv., torde på detta stadium vara den bästa formen av konsumentfostran.

Det är också tacksamt att ta upp ett annat betydelsefullt

samband mellan privatekonomi och samhällsekonomi, nämligen den inverkan som allmänhetens (hushållens) förväntan inför framtiden har. Så t. ex. kan tecknas orsakskedjan väntad prisstegring—ökade inköp—minskat sparande—inflationstendenser eller den motsatta: väntat prisfall—minskade inköp—ökat sparande—deflationstendenser. Naturligtvis måste resonemangen alltid bygga på konkreta exempel, helst aktuella prisändringar, t. ex. ett s. k. priskrig.

I alla kretsloppsresonemang måste utrikeshandeln föras in. Detta kan dock ske på ett senare stadium. Gången blir då den enskildes ekonomi—den interna samhällsekonomin—vårt lands ekonomiska förbindelser med andra länder—den globala ekonomin.

Med några exempel må skisseras en uppläggning av en praktiskt inriktad ekonomiundervisning. Läraren måste först skaffa sig en uppfattning om de intressen som dominerar i klassen, t. ex. motorintresse hos pojkarna och klädintresse hos flickorna. Även specialintressen, t. ex. frimärkssamlande, bör uppmärksammas. Frågan ställs sedan, hur man kan ekonomiskt realisera önskemålen. Pengar är en påtaglig, intresseväckande realitet för eleverna. Sambandet pengar och varor eller tjänster markeras. Klassen inriktas på en undersökning om de ekonomiska förutsättningarna för ett förmånligt köp av t. ex. en motorcykel, bil eller ett klädesplagg. Insamlandet av nödvändiga data, såsom priser, kvaliteter, betalningsvillkor, service, överläts i största möjliga utsträckning åt eleverna själva, ev. som gruppuppgifter.

Låt oss ta ett bilköp som exempel. Visserligen är detta egentligen ej aktuellt för eleverna i denna ålder, men det kommer att efter endast några år bli det för åtskilliga av dem. Dessutom finns det i tidningar och facktidskrifter ett rikt material i artiklar och notiser om nyheter på bilmaknaden, om köp av begagnade bilar osv. Vidare kan eleverna intervjua föräldrar och bekanta om bilköp. Några ledtrådar bör ges från början: Hur priset beror på kvaliteten, hur man väger fördelar och nackdelar mot varandra, reklamens inverkan, varför priserna är olika på tämligen likartade bilar, hur andrahandsvärdena ligger olika för skilda bilmärken i relation till

priset på fabriksnya vagnar och i vilken takt värdet på en bil sjunker m. m.

Efter det att tillräckligt material insamlats, anordnas ett fingerat köp — eller helst flera. Läraren bestämmer objektet för köpet: en fabriksny bil av visst märke och viss modell. Behövliga data fås ur en broschyr från en bilfirma eller ännu bättre genom personliga upplysningar av en bilförsäljare. En elev eller grupp av elever får representera köparen (»spekulanten») och en annan elev eller elevgrupp säljaren (»bilagenten»). Argumenteringen mellan dessa inför de övriga eleverna skall ge en god inblick i hur de ekonomiska faktorerna verkar: varför säljaren måste begära sitt pris, och vilka krav köparen måste uppställa. Betalningsvillkor, service, garanti, extra förmåner osv. förs in i bilden.

Mera komplicerat blir ett exempel, som rör köp av en begagnad bil — samtidigt som det säkerligen i högre grad fångar elevernas intresse. Här gäller det att få fram ytterligare aspekter: kravet på skärpt uppmärksamhet mot dolda svagheter och skador, de ekonomiska konsekvenserna av reparationer och utbyten av delar m. m. Liknande synpunkter måste anläggas, om ett byte av bil väljs som exempel.

Från denna typiskt privatekonomiska utgångspunkt kan uppmärksamheten flyttas över på samhällsekonomin. Bilförsäljaren blir representant för företagarna, köparen för hushållen. I resonemanget om bilpriset inflätas en redogörelse för prisbildningen. Man klargör, att en varas (bils) pris dels bestäms av tillverkningskostnaderna, inkl. distributions- och försäljningskostnaderna, samt försäljningsvinsten, dels av sambandet utbud—efterfrågan och konkurrensen. Hela prisbildningsmekanismen i ett samhällsekonomiskt system av den moderna västerländska typen kan illustreras genom dessa resonemang.

Härifrån är steget inte långt till ett klargörande av begreppet penningvärde. Reklamens slogan om »mera bil för varje krona» säger enkelt, vad det här är fråga om. Tillämpas samma betraktelsesätt på flera, många eller alla varor och tjänster, kommer man fram till de generella begreppen prisnivå och penningvärde. För de mera teoretiskt lagda — och

kanske även för de övriga — kan framställningen föras vidare till indexberäkningar och användningen av index. Till slut når man frågan om levnadsstandarden.

På denna punkt kan man göra anknytningen dels till historien, dels till förhållandena i främmande länder. Den historiska utvecklingen belyses inte endast genom att jämföra priserna på varor och tjänster förr och nu, utan även genom att konstatera vilka nya sådana som står till buds i våra dagar. Jämförelsen med främmande länder får inte leda till en inställning av självbelåtenhet. I stället måste inskräpas nödvändigheten av en allmän stegring av levnadsstandarden i u-länderna.

I mån av tid kan prisbildnings- och penningvärdesmekanismen illustreras genom resonemang eller praktiska övningar i prissättning på tjänster: Varför kostar en bussbiljett så och så mycket? Varför har man rabattkort och liknande? Varför har järnvägarna zontaxor? Vad händer om biljettpriserna höjs? Vilka rationaliseringsåtgärder har vidtagits inom trafiken? Hur inverkar privatbilismen? Bör trafiken subventioneras på ett eller annat sätt? Vad betyder nedläggandet av en järnvägs- eller busslinje?

Frågorna leder till diskussion om en rad aktuella samhällsproblem och ger osökt en god bild av sammanhanget mellan ekonomi och samhällsliv i vår tid. Likaså införs eleverna härigenom i de problemkomplex som är förknippade med statsingripandena.

Har hushållen och företagen hittills stått i förgrunden, är det nu tid att låta det allmänna, staten och kommunerna, få sin roll belyst. Vid bilköpen gör sig staten ekonomiskt påmind genom beskattning. En elev eller elevgrupp kan då få hävda de statliga intressena. Detsamma gäller beträffande beskattning, subventionering etc. av de kollektiva kommunikationsmedlen. Något kan även beröras de kontroversiella frågorna i den ekonomiska politiken: fri företagsamhet kontra statsingripanden, fri prisbildning eller priskontroll osv.

Då utrikeshandeln behandlas, kan längre kedjor smidas. Man kan t. ex. följa en process, som börjar med malmbrytning i Lappland, skeppning av malmen till Tyskland, bearbet-

ning till stål, användning av stålet vid bilfabrikation, import av tyska bilar och försäljning av dessa i Sverige. Med någon romantisering kan man berätta, hur en gruvarbetare, som brutit malm, som sedan förädlas för biltillverkning, köper en bil, som han själv skaffat en del av materialet till!

Härmed torde ha antytts ett sätt att konkretisera undervisningen i samhällsekonomi. Avsikten är att öppna en väg, som är framkomlig även för de mindre teoretiskt inriktade. För de gymnasieinriktade bör ges uppgifter, genom vilka de kan få pröva sina krafter på mera abstrakta problem. Utrikeshandeln är ett område, som erbjuder goda möjligheter härtill. Konjunkturer och konjunkturpolitik är ett annat. Ytterligare diskussionsämnen: Löner och företagarinkomster. Nominal- och reallön. Inflation och deflation. Sparande och investering. Aktier och obligationer. Valutor och växelkurser.

Utöver den nu behandlade teoretiska ekonomin — i praktisk dräkt — skall den deskriptiva ekonomiundervisningen beredas tillbörligt utrymme. Främst gäller detta bankväsendet och försäkringsväsendet. Direktkontakt genom studiebesök, intervjuer och s. k. gästföreläsare är ovanligt lätt att erhålla på dessa områden. Undervisningsmaterial finns också i riklig mängd. Detsamma är fallet beträffande handeln. Både detaljhandeln och grosshandeln skall behandlas. Härvid fästs uppmärksamheten på såväl den enskilda handeln som kooperationen. Även företag av olika slag och inom olika näringsgrenar studeras bäst direkt, lämpligen i samband med yrkesorienteringen.

Arbetsuppgifter

1. Gör upp en lista på viktigare varor (livsmedel, kläder etc.) och tjänster (resor, nöjen etc.), som en familj behöver. Ge exempel på sådant som man kan åstadkomma själv och sådant som måste köpas!
2. Nämn några varor som tillverkas i hemorten!
3. Vilka viktigare naturtillgångar (jord, skog etc.) och råvaror (trä, malm etc.) finns i hemorten?
4. Samla exempel på hur levnadsstandarden stigit under de senaste 50 åren genom att fråga äldre människor om priser

och varor i deras barndom! Vilka varor betraktades som lyx på den tiden men inte numera? Vilka saknades helt och hållet? Vad kostade de vanligaste varorna? Vilka löner eller andra inkomster hade folk i allmänhet då? Hur mycket (eller litet!) pengar hade ungdom i din ålder att röra sig med? I böcker, som skildrar levnadsförhållandena från tiden före första världskriget, kan du också finna exempel på olikheten i levnadsstandard i jämförelse med vår tid!

5. Anteckna uppgifter ur tidningarna eller från butikerna om priserna på grönsaker och andra varor, som ofta har ändrade priser! Resonera om betydelsen av ökad eller minskad tillgång (utbud)!
6. Vad menas med a) priskrig, b) köparens marknad, c) säljarens marknad?
7. Varför sänker man priserna vid realisationer och utförsäljningar?
8. Vad är det som bestämmer priserna vid en auktion?
9. Priserna på s. k. kolonialvaror, som kaffe och bananer, kan ändras på grund av många orsaker. Hur inverkar t. ex. fellsagna skördar, höjda löner för de infödda arbetarna, överenskommelser mellan plantageägarna om minskade försäljningar, fallande fraktsatser, sänkta tullar, ökade järnvägstaxor, skärpt konkurrens mellan livsmedelshandlarna, övergång till större konsumtion av te och apelsiner? I vilken riktning skall ändringarna gå för att alla skall verka a) fördyrande, b) förbilligande?
10. Vilka verkningar har en allmän prisstegring (inflation) för a) löntagare, b) företagare, c) den som sparat pengar i en bank, d) den som skall återbetala lån, e) folkpensionärer?
11. Vad menas med nominallön och reallön? Om priserna i allmänhet ökar med t. ex. 10 %, hur mycket måste då en löntagare få i lönehöjning för att få a) oförändrad reallön, b) ökad reallön med minst 5 %?
12. Vad är index? Se efter på handelssidorna i en dagstidning, om det finns några uppgifter om index? Du behöver nog följa med i tidningarna minst en månad för att få olika uppgifter! Studera särskilt konsumentprisindex och ta reda på förändringarna under de senaste åren genom någon tabellsamling!
13. Hur betalar man varor och tjänster? Jämför mynt, sedlar, checker, växlar, postgiro, bankgiro osv.!
14. Hur öppnar man postgirokonto för t. ex. en skolförening?
15. Vilka banker har kontor i din hemort?
16. Ta reda på hur en sparbank arbetar! Vilka skillnader finns mellan affärsbanker och sparbanker?

17. Besök en bank! Anteckna uppgifter om räntesatserna på olika slags insättningsräkningar (sparkasse-, kapital-, kapital-samlingsräkning osv.)! Vilka räntesatser tillämpas vid utlåning? Vilka är villkoren för att få låna? Vilka lånar i en bank (kommuner, företag, enskilda)? Varför måste det vara skillnader mellan utlånings- och inlåningsräntor?
18. Ta reda på i telefonkatalogens yrkesregister vilka försäkringsbolag som har representanter i din hemort! Vilka olika slag av försäkringar kan man teckna hos dem? Hur placeras försäkringsbolagen sina premieinkomster?
19. Gör en lista över vanligare varor, som vi måste importera! Vilka inhemska varor kunde bli ersättning under krig- eller avspärrning?
20. Se efter i en tabellsamling hur vårt lands utrikeshandel varit under de senaste åren!
21. I en dagstidning kan man finna växelkurserna för de viktigaste utländska valutorna. Räkna ut hur mycket av ett främmande lands valuta du skulle kunna växla till dig för 100 svenska kronor! Ta t. ex. Danmark, Norge, England, Västtyskland, Frankrike, Schweiz och Spanien!
22. Hur skaffar man sig valuta före en utlandsresa? Studera en s. k. valutanyckel, som utges av bankerna!

Litteratur

- Albinson, G.:* Vår konsumtion
Anderson, P. Nyboe: Nationalekonomi
Arpi, G.: Sveriges nutida näringsliv
KristerSSon, H. m. fl.: Jordbruket inför 60-talet
KristerSSon, H. m. fl.: Samhällsekonomin och organisationsväsendet
- v. *Hofsten, E.:* Konsumentprisindex
v. *Hofsten, E.:* Vägvisare i svensk statistik
Lundberg, E.: Konjunkturer och ekonomisk politik
Nilsson, O.-Swedberg, E.: Sexårsavtalet för jordbruket
Ohlin, B.: Utrikeshandel och handelspolitik
Sveriges ekonomi 19 . . . Utg. årligen av Svenska Handelsbanken
Thunholm, L. E.: Svenskt kreditväsen
af Trolle, U.: Detaljhandeln av i dag
Welinder, C.: Ekonomisk teori och politik
Westerlind, E.-Beckman, R.: Sveriges ekonomi
Vårt ekonomiska läge 19 . . . Utg. årligen av sparfrämjandet
Östlind, A.: ABC i nationalekonomi
Östlind, A.: Vår ekonomi

Befolkningsfrågan som bakgrund till samhällsverksamheten

Befolkningsfrågan aktualiseras lättast i samband med folkmängdsuppgifterna vid årsskiftet. De preliminära siffrorna får man bl. a. genom tidningarna. Lokalpressen brukar ge detaljerade redogörelser för förändringarna i hemorten, rikstidningarna innehåller översikter, sammanställningar och kommentarer. Genom att använda urklipp eller göra stenciler kan läraren få ett gott material för arbetsuppgifter och resonemang om befolkningsutvecklingen. Den egna kommunen bör bli utgångspunkten för samtal om folkmängdsförändringar. Varför minskar folkmängden i en landskommun eller varför ökar den i en stad? Är det överskott eller underskott av födda i kommunen? Har det varit flera inflyttade än utflyttade under året? Har några hus stått tomma (på landet)? Har någon byggnadsverksamhet skett inom kommunen?

Från de konkreta förhållandena i hemkommunen kan framställningen föras över till mera allmänna problem, framför allt sådana som rör ungdomen. Hit hör sådana företeelser som de stora årskullarna, ungdomarnas flyttning från landsbygden till tätorterna och ändringar i giftermålsfrekvensen.

Sedan de viktigare befolkningsförändringarna belysts, återstår att klargöra, vilket inflyttande de har på samhällsverksamheten. De stora årskullarna ställer större krav på skolor, ökningen av medellivslängden medför större behov av ålderdomshem, tätorternas tillväxt nödvändiggör ökad byggverksamhet och utvidgade serviceanordningar m. m.

Till slut bör också den internationella befolkningsutvecklingen uppmärksammas. Den hotande överbefolkningens problem är väl värt att diskuteras.

Arbetsuppgifter

1. Gör upp en tabell över befolkningsrörelsen i hemorten: inflyttade, utflyttade, födda, döda, ökning eller minskning i kommunerna! I vilka kommuner har ökning eller minskning varit procentuellt störst? Orsakerna?

2. Diskutera orsakerna till avfolkningen på landsbygden! Vad kan göras för att hejda den?

Litteratur

Hyrenius, H.: Befolkning och samhälle

Hyrenius, H.: Befolkningsstudier

Mundebo, I.: Ny kris i befolkningsfrågan

Samhällsstrukturen och socialpolitiken

Läs Anna Maria Lenngrens dikt *Pojkarne!* Vad är den största skillnaden mellan barnens och de vuxnas värld? Jo, de olika värderingarna av människorna: pojkarne känner inte till den rangordning som de vuxna har. De bekymrar sig inte om sin plats på den s. k. samhällsstenen. (Jämför uttrycket i *Frida i vårstädningen* ur *Fridas visor!*)

Det pojkarne värderade högst, de fysiska prestationerna, var också det viktigaste hos naturfolken. Men hos de civiliserade folken har andra värderingsgrunder trätt i stället: rikedom, börd, bildning osv. Det uppstod tidigt skilda stånd och samhällsklasser. Se historien! I vår tid har man brutit igenom skiljemurarna mellan klasserna. Genom värnplikt, rösträtt och andra förmåner och skyldigheter, som är lika för personer ur alla samhällsklasser, har klasskillnaden minskats. Men fortfarande talar man om olika socialgrupper. De är en motsvarighet till vad man förr kallade överklass, medelklass och underklass (arbetarklass). I våra dagar är emellertid en gruppering efter yrken och yrkesgrupper en mera verklighetsbetonad indelning. Skiljaktigheterna framträder t. ex. mellan stads- (tätorts-) och landsbefolkning, företagare och löntagare, producenter och konsumenter, tjänstemän och arbetare. De ekonomiska intressemotsättningarna kommer till uttryck framför allt inom organisationsväsendet, som tidigare behandlats.

Från den praktiska yrkesorienteringen kan eleverna säkert hämta exempel på de nu nämnda samhällsföreteelserna. Även

från skolans värld kan fås material till resonemang härom. Ett mål för undervisningen bör vara att påvisa, hur olikheterna är i viss mån berättigade på grund av de olika funktioner medborgarna har. Även i ett klasslöst samhälle måste en social differentiering finnas.

Mot bakgrunden av framställningen om samhällsstrukturen tecknas huvuddragen av den moderna socialpolitiken. Abstrakta definitioner är tämligen meningslösa. Socialpolitikens mål och metoder kan endast göras begripliga för eleverna genom analys av konkreta fall. Läraren bör kunna få typfall från någon socialvårdsman, t. ex. fall då socialhjälp utbetalas. Socialförsäkringarna behandlas på liknande sätt. En typfamilj väljs, där familjefadern blir arbetslös och får understöd av arbetslöshetsförsäkringen, en familjemedlem blir sjuk och måste anlita sjukförsäkringen samt en av morföräldrarna får folkpension.

I allmänhet kan eleverna själva bidra med berättelser om erfarenheter från hemmet. Någon fullständig överblick över det sociala fältet skall inte eftersträvas. Önskvärt är dock, att olika slag av sociala förmåner behandlas. Barnbidragen kan därvid få vara exempel på en icke behovsprövad förmån. Olika politiska uppfattningar kan refereras med ledning av tidningsdiskussioner eller liknande. Betonas bör även, att åtskilligt fortfarande återstår, innan samhället löst de sociala problemen. Nämnas må också, att man ständigt måste göra en avvägning mellan förmåner och kostnader.

Från de nuvarande förhållandena kan blicken riktas bakåt i tiden. Äldre tiders fattig- och barnavård kan eleverna få stifta bekantskap med dels genom skildringar i litteraturen, dels genom bildserier med kommentarer.

Till socialvården i vidsträckt bemärkelse kan hänföras samhällets åtgärder för hälso- och sjukvård. I stället för en redogörelse för sjukvårdsinrättningar och vårdformer bör tas upp till behandling aktuella sjukvårdsproblem, t. ex. bristen på sjukvårdspersonal, planerna på allmän hälsokontroll, kampen mot folksjukdomarna och åtgärderna mot vatten- och luftföroreningar. Eleverna uppmanas härvid att söka efter tidningsnotiser eller artiklar.

Arbetsuppgifter

1. Ta reda på och berätta om några typiska skillnader mellan stånd och samhällsklasser i äldre tid!
2. Diskutera vad som kan och bör göras för att öka förståelsen mellan olika samhällsgrupper i våra dagar (stadsbor – landsbor, företagare – tjänstemän, bönder – arbetare osv.)!
3. Intervjua någon ledamot i socialnämnden eller barnavårdsnämnden (eller en socialvårdstjänsteman) om nämndens verksamhet!
4. Hur stora är hemkommunens utgifter för barnavård, socialhjälp och annan socialvård? Vilka olika hjälpformer finns?
5. Ta reda på vad de sociala nämnderna i hemkommunen uträttar!
6. Vilka sjukvårdsanstalter finns i hemtrakten? Provinsial- och stadsläkare! Distriktssköterskor? Skaffa så mycket upplysningar som möjligt om sjukvården i hemorten och lämna en redogörelse inför klassen!
7. Vilka förmåner ger sjukförsäkringen? Hur anmäls ett sjukdomsfall? Hur utbetalas ersättningarna?

Litteratur

- Blomberg, D.*: Den svenska ungdomsbrottsligheten
Carlsson, S.: Svensk ståndscirkulation 1650–1950
Elmér, A.: Svensk socialpolitik
Höjer, K.: Den svenska socialpolitiken
Höjer, K.: Samhället och barnen
Johansson, H.: Det demokratiska välfärdssamhället
Michanek, E.: Socialboken
Peterson, L.: Folkpension och ATP
Socialboken. Utg. av Socialstyrelsen
Ungdomen möter samhället. Statens offentliga utredningar. 1951: 41
Våra sociala förmåner. Utg. av Förenade–Framtiden

Alkoholfrågan

Inom socialpolitiken intar alkoholfrågan en särställning. Den utgör vårt kanske allvarligaste samhällsproblem. Även från metodisk synpunkt krävs ett i viss mån annat grepp än vid behandlingen av andra sociala frågor. Man måste nämligen ta med i beräkningen, att några av eleverna i sin hemmiljö kommit i kontakt med alkoholism, även om det i många fall

är s. k. dold alkoholism. Det behövs därför en speciell taktfullhet av läraren. Så långt möjligt bör läraren göra sig underbyggd om elevernas hemförhållanden i detta avseende genom förfrågningar hos klassföreståndaren och skolsköterskan.

Eftersom alkoholfrågan inom ämnet samhällskunskap skall ses ur sociala aspekter, bör de medicinska synpunkterna på alkoholen förbehållas biologiämnet. Det är angeläget med en noggrann gränsdragning. Läraren i samhällskunskap bör skaffa sig upplysning om vad som avhandlats på biologielektionerna om alkoholen eller vad som kommer att sägas. I regel bör problemet först behandlas i biologin och behandlingen i samhällskunskapen anknyta till medicinsk-biologiska fakta, helst omedelbart efter det att eleverna inhämtat dessa kunskaper.

Alkoholfrågan som samhällsproblem kan illustreras med typfall. En verkligt verklighetsnära bild skulle man kunna få, om en polisman finge berätta om omhändertagandet av fylle- rister och om alkoholistklientelet. Även en socialvårdstjänste- man kan ge effektfulla skildringar. Givetvis förutsättes i båda fallen full diskretion.

Läraren själv kan berätta om ett fingerat fall, t. ex. en ung pojke, som lockas dricka sprit, sedan vänjer sig vid regel- bundet spritbruk, blir tagen för fylleri, råkar i svårigheter i arbetet, blir helt alkoholiserad och tas om hand av nykterhets- vården. Med utgångspunkt i detta fall diskuteras, hur ung- domar löper risk att bli alkoholiserade. Problemet ungdoms- fylleri belyses även med aktuell statistik.

Tidningsnotiser ger stoff till samtal om rattfylleri och alkoholens roll i trafikolyckorna. Härifrån är steget inte långt till en utredning om alkoholen och olycksfallen i arbetet. Sär- skilt för de elever som söker sig direkt ut i yrkeslivet efter årskurs 9 är denna fråga aktuell. Bäst skulle problemet kunna belysas av en arbetsgivare eller en fackföreningsman, som redogör för åtgärderna att bekämpa spritbruk på arbets- platsen.

En central uppgift är att klargöra för eleverna sambandet mellan alkohol och brottslighet. På nytt är tidningsstudier att rekommendera, kompletterade med studium av statistik och även diagram.

De samhällsekonomiska verkningarna av alkoholbruket och -missbruket fordrar visserligen ett jämförelsevis invecklat resonemang, men svårigheten att konkretisera bör inte avskräcka läraren från att försöka utreda dem för klassen. Eleverna bör få klart för sig, att samhällets »vinst» på alkoholförsäljningen förbyts i en kännbar ekonomisk förlust genom skadeverkningarna av alkoholbruket. Självfallet måste även beaktas de indirekta skadorna framför de själsligt nedbrytande verkningarna.

Ett gott grepp är att göra undervisningen i alkoholfrågan till det centrala i framställningen av hela socialkunskapen. En viss risk finns dock att i så fall problemet överbetonas. Man bör också undvika denna metod i klasser, där det finns elever med notoriska alkoholmissbrukare bland föräldrarna.

Slutligen bör också uppmärksamheten riktas på ett närbesläktat samhällsproblem, narkotikamissbruket.

Arbetsuppgifter

1. Samla under ett par veckor tidningsnotiser om olyckor och brott under påverkan av alkohol. Vad kan göras för att minska antalet i framtiden?
2. Hur bestraffas rattfylleri? Försök finna några fall i ortstidningarnas rättegångsreferat!
3. Ta kontakt med någon ledamot i nykterhetsnämnden som kan berätta om nämndens verksamhet!

Litteratur

Alkohol — vanor och verkningar. Utg. av CFN

Alkoholvanor och sociala skador. Utg. av CFN

Boalt, G.—Euler, R.: Alkoholproblemet

Litteratur och undervisningsmateriel erhålles från:

Centralförbundet för Nykterhetsundervisning (CFN), Oxenstiernsgatan 31, Stockholm No. Telefon: (08) 67 96 90.

Arbetsmarknadskunskap

Tidigare har påvisats det nära sambandet mellan behandlingen av yrkesvärlden och arbetsmarknaden. En skillnad är dock,

att yrkesvärlden främst hänför sig till den enskildes intressen, arbetsmarknaden främst till samhällsförhållandena.

Oavsett om arbetsmarknadsproblem behandlas i direkt avslutning till yrkesorienteringen eller tas upp som ett särskilt kursavsnitt, måste de anknytas till de speciella intressena inom varje klass. En lämplig tidpunkt att börja behandlingen av detta kursavsnitt är i begynnelskedet av en avtalsrörelse. Man kan då studera utgångsläget: de ekonomiska prognoserna, de stora organisationernas målsättning inför avtalsrörelsen samt utgångsbuden.

Anknytningar kan ske åt olika håll: Arbetsmarknadens organisationer jämförs med folkrörelserna och andra organisationer. Ett historiskt perspektiv anläggs: förhandlingar och konflikter alltifrån arbetarrörelsens barndom till våra dagar. En internationell utblick: strejker (generalstrejker) och fackföreningar i de demokratiska länderna samt förhållandena på arbetsmarknaden i diktaturstaterna. Den samhällsekonomiska betydelsen av uppgörelserna på arbetsmarknaden: inverkan på samhällsekonomin av lönehöjningar, den fulla selsättningen, regleringen av efterfrågan på arbetskraft.

Konkretisering kan åstadkommas bl. a. genom att speciellt studera förhållandena i hemorten, genom en fingerad avtalsförhandling och genom diskussioner mellan elever, som får representera olika intressegrupper.

En mångfald problem kan sättas under debatt, t. ex. statsingripanden, arbetsförmedling, löner, trygghet i anställningsvillkoren, organisationstillhörighet, trivsel på arbetsplatsen, lokaliseringsfrågor, omskolningsverksamhet och utnyttjande av arbetskraftsreserverna (hemmafruar, pensionärer, partiellt arbetsföra m. fl.). Urvalet bestäms av tillgången på aktuella fall, hämtade från elevernas egna iakttagelser och erfarenheter eller från tidningsnotiser och liknande.

Arbetsuppgifter

1. Samla notiser ur tidningarna om avtalsförhandlingar på arbetsmarknaden samt redogör för parternas krav och utsikterna till uppgörelse. Om förhandlingarna berör en näringsgren i hemorten, kan du fråga några som är berörda av dem om deras mening!

2. Se efter bland utrikesnyheterna i tidningarna under någon tid, vad som står om motsättningar och stridigheter på arbetsmarknaden i främmande länder och jämför med svenska förhållanden!

Litteratur

- Forstadius, C.:* Arbetsmarknaden
Olsson, B.: 60-talets arbetsmarknad
Smith, G.: Parterna på arbetsmarknaden

Anvisningar på litteratur och material kan fås från de stora arbetsmarknadsorganisationerna, bl. a.:

Landsorganisationen (LO), Barnhusgatan 18, Stockholm C. Telefon: (08) 22 89 80

Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), S. Blasieholmshamnen 4 A, Box 16120, Stockholm 16. Telefon: (08) 22 56 00 eller 22 56 20 (riks)

Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Brahegatan 38, Stockholm Ö. Telefon: (08) 63 19 90

Statstjänstemännens Riksförbund (SR), Vegagatan 17, Stockholm Va. Telefon: (08) 30 50 31

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Munkbron 17, Box 2122, Stockholm 2. Telefon: (08) 23 69 75

Rättskunskap

Inom kursavsnittet om hemmet och familjen ryms åtskilligt av vardagsjuridik. Anknytning till detta kan naturligtvis sökas vid en fortsatt framställning om lag och rätt. Emellertid torde det vara lättare att väcka ett spontant intresse genom att behandla de rättsliga företeelserna från helt nya utgångspunkter.

De flesta elever har väl numera sett rättegångar i TV. Tyvärr har de i de flesta fall sett förhandlingar inte inför en svensk domstol utan inför amerikanska. Trots de stora olikheterna, vilka läraren bör påpeka, kan dock huvuddragen i en rättegång klargöras på denna erfarenhetsgrund. De agerande har samma roller: brottslingen, vittnena, domaren, åklagaren, försvarsadvokaten osv. Ändamålet med rättegången är också detsamma: skipande av rättvisa. Bakgrunden kan också analyseras: varför har den tilltalade hamnat inför rätta?

Sedan måste emellertid olikheterna poängteras: jurysystemet, de annorlunda beskaffade bevisningsreglerna osv.

I den mån möjligheter till studiebesök föreligger, bör de givetvis utnyttjas. Man måste dock vid ett sådant besök se till att den tilltalade inte utsätts för besvärande uppmärksamhet. Direkt olämpligt kan studiebesöket vara, om eleverna känner igen honom. Det är då att rekommendera, att visa ett bildband eller spela en fingerad rättegång. I senare fallet bör noggranna förberedelser göras. »Målet» kan gälla ett inbrott i t. ex. en kiosk eller stöld av ett motorfordon. Reglerna för förhandlingarna genomgås, och rollerna fördelas. Eleverna får i möjligaste mån själva utse de agerande, men läraren har givetvis rätt att i sista hand bestämma. De elever, som får utgöra »publik», får i uppdrag att förbereda en diskussion om domen efteråt.

Av särskilt praktisk betydelse är att i samband med rättegången diskutera frågan om tillförlitligheten av vittnesmål. Några enkla experiment med hastigt visade bilder, som eleverna får beskriva, eller frågor på detaljer i klädedräkt och utseende på personer, som en kort stund visar sig i klassrummet, kan visa för eleverna, hur opålitliga våra sinnesintryck är. Säkerligen kan en sådan demonstration medverka till att eleverna i framtiden är försiktigare vid avgivande av vittnesmål.

Sedan en rättegång i brottmål genomgåtts bör påpekas, att tvistemål (civilmål) också förekommer vid domstolarna. Instansordningen och dess ändamål bör även beröras, men i övrigt kan man inte fordra, att termer och regler rörande processrätten behandlas i klassundervisningen. Däremot kan ensstaka intresserade elever få som extra uppgift att ta reda på olikheterna mellan rättegång i brottmål och tvistemål samt att redogöra för huvuddragen av tryckfrihetsprocessen.

Domen i rättegången får tas till utgångspunkt för samtal om olika straffarter: böter, dagsböter, fängelse osv. Mera material för diskussionerna samlas ur tidningarna. Det bör därvid vara möjligt att göra upp en tabell med olika brott och motsvarande straff i två eller flera kolumner. I lagboken kan man finna maximi- och minimistraffen, varefter man kan

konstatera, om domstolen bedömt de olika brotten som grova eller om den funnit förmildrande omständigheter föreligga.

Polisens uppgifter och verksamhet hör också till detta kursmoment. Just i detta fall är det önskvärt att anlita »gästföreläsare». En representant för polisen kan etablera en direktkontakt med eleverna, vilket har dubbel betydelse. Dels kan han ge en verkligt auktoritativ skildring av polisarbetet, dels kan han genom sitt uppträdande inför klassen bidra till en positivare inställning hos eleverna gentemot polismakten.

Ungdomsbrottsligheten måste få en speciell belysning. Framförallt skall följderna av lagöverträdelser behandlas. Eleverna måste få klart för sig, vilka risker de löper, om de företar sig något olagligt. Enbart misstankarna, utredningen och lagföringen innebär så mycket av obehag, att redan här bör finnas ett avskräckande moment, om den unge i förväg är medveten om vad som väntar den som ertappas med brott. Att straffmyndighet inträder redan vid 15 års ålder vet i regel inte eleverna. De bör dessutom tas ur den villfarelsen, att en villkorlig dom inte innebär någon egentlig påföljd.

Arbetsuppgifter

1. Varför behövs lagar i ett samhälle? Jämför med regler och sedvänjor i vardagslivet! Hur skulle det gå, om samhället inte övervakade efterlevnaden av lagarna, t. ex. trafikbestämmelserna? Inskränker lagarna vår frihet eller är de ett värn för den?
2. Under vilken hovrätt hör hemorten?
3. Samla ur tidningarna exempel på domar för olika slags brott! Ordna dem efter hårdhetsgrad. Vad anförs som förmildrande eller försvårande omständigheter?
4. Diskutera svårighetsgraden hos några brottstyper, t. ex. rattfylleri, inbrott, förskingring, bilstöld, snatteri! Hur skulle du själv döma: hårdare eller lindrigare eller samma straff som de domstolarna brukar utdöma?
5. Vad är polisens uppgift vid t. ex. en trafikolycka, ett lägenhetsbråk, ett försvinnande, ett omhändertagande av en fyllerist, en utredning om mord?

Litteratur

Agge, I. m. fl.: Samhällets åtgärder mot lagöverträdare
Björling, C. G.-Malmström, Å.: Civilrätt

Bruzelius, A.: Rättskunskap I-II
Eek, H.-Bergström, S.-Arnheim, F.: Juridikens termer
Norstedts juridiska uppslagsbok
Rosén, K. E.: Trafikrätt
Strahl, I.: Kampen mot brottsligheten
Strahl, I.: Makt och rätt
Strahl, I.: Svensk kriminalpolitik
Ungdomsbrottsligheten. Statens offentliga utredningar. 1959: 37
Victorin, A.: Ungdomen och lagen

Försvaret

Ett resonemang om varför vi behöver försvaret kan föras på följande sätt:

Vi vill ha fred och frihet. Fred har vi haft sedan 1814, alltså nära 150 år. Varför? Kanske »tur», kanske vårt läge i utkanten av Europa. Men en viktig orsak under de båda världskrigen: vi hade ett försvar, och vi visade, att vi ville försvara oss mot ett anfall från en främmande makt. Vad hade en stormakt antagligen gjort, om vi varit avrustade? Jämför med polisen: om det inte funnes polisbevakning i t. ex. en storstad, hur skulle det då gå med säkerheten på gatorna nattetid? Hur gick det förresten med Danmark och Norge under det senaste världskriget? Deras försvar räckte inte till. De blev ockuperade och förlorade sin frihet. Hur skulle det kännas, om detsamma hände oss? Vi skulle styras från en stormakts huvudstad, därifrån skulle lagar och förordningar utfärdas, främmande trupper skulle vara förlagda i vårt land, och utlänningar, som talade ett annat språk, skulle bestämma över oss. Och sist men inte minst, vi skulle antagligen få ibland oss »quislingar», folk som passade på att få inflytande och makt genom att vara lydiga redskap åt ockupationsmakten.

Hurdant skall försvaret vara, blir nästa fråga:

I fredstid skall försvaret avskräcka från anfall, under krig skall det avvärja anfall. Försvaret skall skydda hela landet från angrepp över landgränserna, över havet och genom

luften. Området bakom fronterna, »hemorten», skall skyddas. Eftersom vi är ett litet folk, är det särskilt viktigt, att varje medborgare gör sitt yttersta för försvaret mot angripare, som kanske har långt större resurser i folk och utrustning. Jämför med Sovjetunionens krig mot Finland! Alla som har hälsa och krafter måste hjälpa till i krigsmakten, i de frivilliga försvarsorganisationerna, i näringslivet osv. Krig förs numera med insats av ett folks alla resurser. Både militärer och civilbefolkning deltar i krigsansträngningarna. Kriget är totalt. Försvaret måste då också bli totalt.

Härefter kommer en redogörelse för de olika försvarsgrenarna och de frivilliga försvarsorganisationerna.

Till sist frågan om vad vi får för försvarskostnaderna! Försvaret är den näst största posten i statens budget. Det slukar miljarder varje år. Men om kostnaderna slås ut på varje skattebetalare, blir de inte så avskräckande stora. Vi kan jämföra försvaret med en försäkring. Genom försvaret vill vi försäkra vår frihet. Försäkringen måste vara obligatorisk. Jämför med trafikförsäkringen på motorfordon! Jämför också försvarskostnaderna med vad ett krig eller en ockupation kostar. Tänk då inte bara på all förstörelse av ekonomiska värden utan även på offren i människoliv och andliga värden!

Arbetsuppgifter

1. Vilka militära förband finns i din hemort?
2. Var finns skyddsrum i din hemort?
3. Vilka utrymningsbestämmelser gäller för din hemort? (Se bl. a. anslag i fastigheterna!)
4. Studera skriften Om kriget kommer!
5. Ge med ledning av historieboken en kort översikt över försvarets utveckling från forntiden till våra dagar!
6. Hur stor del av statens utgifter går till försvaret?
7. Intervjua någon som gjort sin värnplikt (ev. repetitionsövning) om tjänstgöringen inom det vapenslag han tillhör! Vad innehåller hans inskrivningsbok?
8. Vad står i en kungörelse om inskrivning?
9. Sök kontakt med någon frivillig försvarsorganisation och begär upplysning om verksamheten inom den!

Litteratur

Litteratur och undervisningsmateriel erhålles genom Centralförbundet Folk och Försvar (CFF), Grev Turegatan 2, Stockholm Ö. Telefon: (08) 61 63 21 eller 60 93 80.

Demokratins problem i vårt land och ute i världen

Innebörden av begreppet demokrati konkretiseras ånyo vid slutet av denna årskurs. Främst gäller det »vardagslivets demokrati» eller, om man så vill uttrycka det, den praktiska demokratin i gänget, i kamratkretsen, i en förening och i hemmet.

Hur skall man uppträda i gänget eller kamratkretsen? Skall alla ha lika rättigheter eller skall en (ev. några) ha särskilda privilegier (rättigheter)? Skall alla få vara med och bestämma eller skall en ledare (eller en liten »klick») få befalla över de andra? Skall alla få säga sin mening eller skall somliga bara tvingas tyst höra på? Respekteras den som uppträder självständigt eller hånas och förföljs han?

Liknande frågor kan ställas beträffande verksamheten i föreningen. Är ordföranden en god demokratisk ledare eller har han diktatorsfasoner? Har medlemmarna de fri- och rättigheter som de bör ha, eller utsätts de för påtryckningar och maktspråk? Får medlemmarna full insyn i föreningens angelägenheter, eller beslutar styrelsen på egen hand även i viktiga ärenden?

När eleverna nu har erfarenheter från arbetsplatser, kan de också göra reflexioner om den praktiska demokratin i de vuxnas värld. De finner säkert, att den inte är så helt genomförd. Detta leder naturligt till ett påvisande av att demokratin brottas med många problem — och att problem kommer att finnas även i framtiden. Eleverna måste få klart för sig, att demokratin aldrig blir »färdig» — dess värden måste ständigt värnas.

Blicken skall också i detta sammanhang riktas ut över vårt lands gränser. Detta är nödvändigt redan av den orsaken,

att man endast på detta sätt kan få tillräckligt med material för jämförelser mellan demokrati och diktatur. Diktaturens väsen bör få en lika klar belysning som demokratins. Motsatserna kan fixeras i ett schema eller en tabell, varvid både de formella (yttre) olikheterna och de reella (inre) uppmärksammas.

I den mån klassen kan tillgodogöra sig mera teoretiska resonemang bör frågor, sådana som demokratins förutsättningar (allmän folkbildning, politiskt intresse osv.), olika uppfattningar om demokratiernas förhållande till diktaturerna och sambandet mellan medborgerliga rättigheter och skyldigheter, bli föremål för analys. Även olika yttringar av demokrati, t. ex. ekonomisk demokrati, industriell demokrati och kulturell demokrati, kan belysas helst med konkreta exempel.

Arbetsuppgifter

1. Hur fungerade demokratin i forntidens Grekland? Jämför med förhållandena i Norden under vikingatiden! Hur gick det till på tingen? Vad säger sagan om Torgny Lagman rörande det folkliga inflytandet?
2. Gör upp en förteckning över länder, som är demokratier resp. diktaturer! Ange också om du är tveksam i några fall och varför du hyser denna tvekan!
3. Hur bör man i en demokrati behandla diktaturpartier (eller partier som man misstänker hyser sympatier för en diktatur) t. ex. nazister och kommunister. Bör de förbjudas eller få bedriva politisk verksamhet?
4. Vad kan du själv göra nu och i framtiden för att stärka och utveckla demokratin a) i kamratkretsen, b) på arbetsplatsen, c) i hemkommunen, d) i vårt svenska samhälle?

Litteratur

Nerman, T.: Demokrati och diktatur

Ross, A.: Varför demokrati?

Segerstedt, T.: Demokratins problem i socialpsykologisk belysning

Tingsten, H.: Demokratins problem

Det internationella samarbetet

Vad kostar det att skicka ett brev till Japan? (Du kanske vill brevväxla med en jämnårig och få bilder m. m. från olympia-

den 1964.) Varför är det så billigt? Jo, det beror på överenskommelser mellan länderna i Världspostunionen. Detta är ett bevis på värdet av internationellt samarbete. Tack vare liknande internationella avtal — ibland bara mellan ett begränsat antal länder, kanske endast två länder — kan vi telefonera och telegrafera till långt avlägsna länder, resa runt hela jordklotet, få varor från andra världsdelar och mycket annat.

Men det finns också hinder för det internationella samarbetet, främst de politiska motsättningarna. Varför fordras det pass och visum till många länder? Hur inverkar tullar och handelsrestriktioner? Varför finns det invandringsspärrar? Vad innebär »järnridån»?

Historiskt sett kan man utgå från världsväldesträvandena och kontrastera maktpolitiken mot internationalismen. Ställ mot varandra å ena sidan Napoleon och Hitler, å andra sidan Hammarskjöld och U Thant! Skissera utvecklingen från kolonialism till likaberättigande för de nya staterna i Afrika och Asien! Följ utvecklingen från 1800-talets stormaktskonferenser över Nationernas förbund till Förenta nationerna!

Det internationella samarbetet kan dels vara en regional samverkan, då närliggande länder samarbetar, dels en världsomfattande samverkan, då länder från olika världsdelar är engagerade i samarbetet. För vårt lands del är det naturligt att skilja mellan nordiskt, europeiskt och globalt samarbete.

NORDISKT SAMARBETE

I radio och TV förekommer program från de nordiska grannländerna. Som exempel kan tas Nordvisionens utsändningar av sportprogram: en skridskotävling kan refereras av en norrman för hela Norden, en skidtävling av en svensk. Vi förstår varandras språk ganska bra, om vi verkligen vill. Ibland kanske det är litet svårt för en uppsvensk att höra, vad en dansk säger, ibland kanske det är besvärligt att läsa en bok på nynorska. Men det är inte värre än att förstå folk från en annan landsända inom vårt land, när de använder sin

egen dialekt. Med litet övning går det. Man vänjer snart örat vid de främmande ljuden, och man får ganska snart mening i en text på ett grannspråk. Värre är det med isländskan och färöiskan. Island och Färöarna hör dock till Norden, men deras språk är så ålderdomliga, att vi inte utan vidare kan förstå dem, fastän de är nära besläktade med svenskan. Det är ungefär, som om vi skulle höra våra förfäder från forntiden tala den tidens svenska.

Alldeles omöjligt är det att utan att ha lärt sig språket förstå finskan. Trots detta räknas Finland till Norden. Detta land har nämligen genom hela historien hört nära samman med Sverige. Norden omfattar alltså Sverige, Finland, Norge, Danmark, Färöarna och Island. Av dessa länder brukar Sverige, Norge och Danmark föras tillsammans under namnet Skandinavien. Ordet Skandinavien är väl mera känt ute i världen än Norden. Bl. a. känner man litet varstans till bokstäverna SAS, som betyder Scandinavian Airlines System, dvs. det skandinaviska flygbolaget, som har lufttrafik runt hela jorden.

Det är lättare att få kontakt med de nordiska grannarna än med andra folk. Vill man resa till ett nordiskt land, behövs det inte något pass. Tullvisitationen vid gränsen klaras av enklare: den sköts t. ex. vid svensk-norska gränsen numera av endast ett lands tullmän, vid vissa tullstationer svenska, vid andra norska. En skolresa är lätt att ordna till Danmark, Norge eller Finland. Ett brev till något av dessa grannländer kostar inte mera i porto än inom Sverige. En svensk, som vistas i ett grannland, har ungefär samma sociala förmåner som hemma i Sverige. Bosätter man sig där, har man samma rätt att få arbete som i hemlandet.

Samarbetet mellan de nordiska länderna har blivit allt mera vidgat på senare tid. Sedan det andra världskriget har fadderorts- eller vänortsrörelsen arbetat för direkt kontakt mellan orter på många olika sätt för att öka samarbetet, bl. a. genom skolungdomsutbyte. Från 1952 har representanter från riksdagarna i de nordiska länderna träffats i Nordiska rådet till överläggningar om gemensamma problem och beslutat att föreslå reformer, som skall åstadkomma större likformighet inom Norden, t. ex. när det gäller trafiken.

EUROPEISK SAMVERKAN

TV har genom Eurovisionen utsändningar från andra europeiska länder än de nordiska. Det är inte bara den årliga tävlingen om Eurovisionsschlagern, som är en symbol för samverkan; en mängd programpunkter förmedlar kunskap om de olika europeiska ländernas samhällsförhållanden och kultur.

Känslan av samhörighet inom vår världsdel går långt tillbaka: sedan Medelhavet upphört att fungera som »centralhav» efter det romerska rikets undergång, blev Europabegreppet en realitet. Utvecklingen kan följas i stora drag från Karl den store fram till dagens ekonomiska och politiska integrationssträvanden.

Hur ser en icke-europé på Europa? Vi föreställer oss en amerikanare, som »gör» Europa. I England talar alla samma språk som han själv, men seder och bruk förefaller honom litet gammaldags, i Frankrike finner han människor, som talar ett annat språk, i Spanien, Italien och Tyskland hör han nya språk. Han märker också skillnader i folks sätt att uppträda. Stannar han någon tid, kommer han underfund med hur olika sederna är. Kommer han till Sverige, känner han sig kanske mest som hemma: svenskarna finner han vara »amerikaniserade». Skulle han passera järnridån, skulle han få stifta bekantskap med folk, som lever under ett helt annat politiskt system, och säkerligen också göra den reflexionen, att levnadsstandarden måste var väsentligt lägre, åtminstone i jämförelse med länderna i norra och västra Europa. Av iakttagelserna under resan måste han ha lärt sig, att det skulle bli mycket svårt att snabbt åstadkomma ett enat Europa, så splittrad i språkligt, kulturellt och ekonomiskt avseende som världsdelen är.

Om man på en Europakarta ritar in järnridån, västgränsen för Atlantpakten och ytterkonturerna för EEC- och EFTA-blocken, får man en god bild av splittringen. Läger man sedan in språkgränserna och linjer, som markerar utbredningen av de protestantiska, romersk-katolska och grekisk-ortodoxa religionssamfundet, blir resultatet ett enda gytter.

Men en sådan bild måste kompletteras. Man måste visa Europa i världsperspektiv: vår världsdel ligger liksom hopklämd bredvid giganterna Asien och Afrika, avstånden inom världsdelen är små i jämförelse med avstånden inom USA eller Sovjet. Sådana iakttagelser leder rimligen till ett påstående, att vi kan — och måste — få till stånd ett europeiskt enande. För övrigt, vad skulle hindra, när Schweiz kan vara en politisk enhet, ett land med fyra språk och två religioner? Och vad lär inte historien om t. ex. Tysklands enande, först ekonomiskt genom en tullunion, sedan politiskt genom kejsardömet?

Ur tidningarna hämtas stoff om de europeiska integrationssträvandena. För att besvara frågor, som den dagsaktuella situationen ger anledning till, har man en rikhaltig litteratur att tillgå. De stora ekonomiska organisationerna har också sina experter, som kan ge översiktliga redogörelser för bakgrunden, läget och framtidsutsikterna.

GLOBAL SAMVERKAN

Hur långt går en långdistansrobot? Jo, från kontinent till kontinent! Ett anfall med atomvapen (vätebomber) kan göras mot mål på andra sidan jordklotet. Vi »sitter i samma båt», om ett atomkrig skulle utbryta mellan världsmakterna. Vi »sitter i samma båt» också i fredstid. Hur skulle det gå, om oljetillförseln spärrades, om USA råkade ut för en svår och långvarig lågkonjunktur osv.? På vad sätt kan man undvika, att det blir krig? Hur skall världens livsmedelsförsörjning ordnas? Har vi möjlighet att hjälpa svältande och sjuka medmäniskor i de underutvecklade länderna?

Svaren på dessa och liknande frågor ges bäst genom konkreta skildringar och belysande bilder från FN:s och dess olika organs verksamhet. Härvid anknyter man självfallet till de frågor och områden, som behandlats i årskurs 8.

Efter det att eleverna fått en fyllig bild av FN:s verksamhet, är tidpunkten inne att mera utförligt presentera själva organisationen och att beröra Sveriges inställning till FN:s

arbete samt de insatser vårt land gjort och gör inom världsorganisationens ram.

Bland specialprogram, som fordrar en fyllig framställning, är hjälpen till de underutvecklade länderna samt rasfrågan. Det sistnämnda problemet bör ses som vår tids kanske viktigaste samlevnadsfråga.

Elevernas intresse för rasfrågor kan väckas genom aktuella tidningsnotiser. Schablontänkandet kan motverkas genom att eleverna får besvara konkreta frågor. Vilka rasskillnader finns det (utöver hudfärgen)? Genom exempel från idrotten kan man lätt visa, att de fysiska skillnaderna (olikheterna i prestationsförmåga osv.) är större mellan individer inom samma ras än mellan olika raser. Samma förhållande har man kunnat påvisa i fråga om intelligens genom testningar. Finns det någon ren ras? Svaret blir nej efter bara en kort eftertanke.

Viktigt är att påpeka för eleverna, att det judiska folket inte är en särskild ras. Överhuvud torde det vara en tacksam uppgift för läraren att påvisa det irrationella och brutala i antisemitismen.

Arbetsuppgifter

1. Vilka förbindelser har man i din hemort med de nordiska grannländerna (vänort, turister, skolresor eller andra besök osv.) och tänk efter vad som skulle kunna göras för att öka utbytet!
2. Hur ser de nordiska ländernas flaggor ut? När firas deras nationaldagar? Vad heter statsöverhuvudena och regeringscheferna?
3. Repetera i historieboken vad som står om unionen i Norden och om skandinavismen!
4. Samla klipp ur tidningarna under någon tid rörande händelser i de nordiska grannländerna!
5. Se efter på en flaggkarta, hur de europeiska staternas flaggor ser ut, och lär dig känna igen dem!
6. Skugga eller färglägg på en Europakarta handelsblocken EEC och EFTA och ange invånarantalet i varje land!
7. Ge exempel ur Sveriges kommunikationer på direkta tågförbindelser genom Europa!
8. Vad är Europarådet och vilka länder är medlemmar?
9. Samla tidningsurklipp om de världspolitiska händelserna under en vecka och ordna dem efter länder och områden!

10. Redogör för någon aktuell verksamhet som FN eller dess fackorgan bedriver!
11. Berätta om någon internationell organisation och dess verksamhet, t. ex. Världspostunionen, Röda Korset och internationella sammanslutningar!
12. Läs igenom texten till FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna och anteckna några punkter som du tycker är särskilt viktiga!
13. Läs om världsspråk i en uppslagsbok och diskutera möjligheten att förverkliga världsspråkstanken!
14. Läs om förhållandena i ett underutvecklat land och tänk över vad vi kan göra för människorna där och vilken hjälp som är angelägnast!
15. Skaffa någon aktuell skildring av det dagliga livet i ett land med rasmotsättningar! Försök föreställa dig, hur det känns att tillhöra en förtryckt ras! Gör sedan en dialog mellan en besökande svensk journalist och en inföding!

Litteratur

Se s. 49!

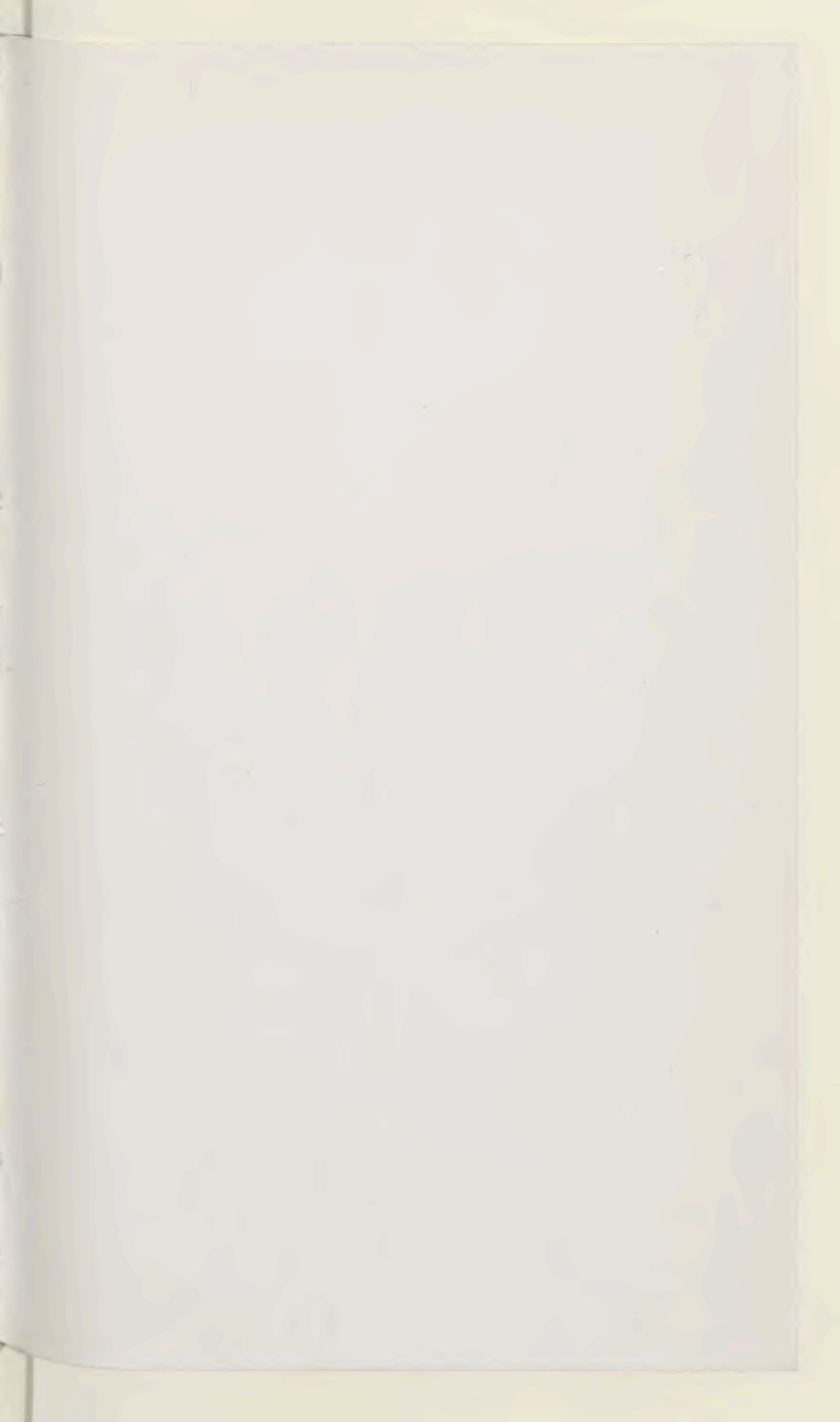
Grimlund, B.: Hur Danmark styres

Meinander, R.: Hur Finland styres

Nilstein, H.: Sverige, Norden och Västeuropa

Norden i världen. Utg. av Föreningen Norden

Nordiska inslag i skolans undervisning. Utg. av Föreningen Norden

SYL-LR:s METODISKA BIBLIOTEK är en skriftserie, som utges i samarbete mellan Sveriges yngre läroverkslärarens förening (SYL) och Läroverkslärarnas riksförbund (LR) samt Almqvist & Wiksell.

Serien kommer att omfatta skrifter, som behandlar metodiska problem i olika ämnen på grundskolans högstadium. I första hand har en serie studieplaner planerats.

Föreliggande studieplan i samhällskunskap för grundskolans högstadium har författats av jur.kand. och fil.dr Sixten Björkblom, lektor vid Lärarhögskolan i Stockholm.

I serien har tidigare utgivits

Anders Boierth

Studieplan i biologi för grundskolan, årskurs 7

Pris: 2:75 B